

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation

Economic Research Center

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi
Sahibkarlığa və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu
İsveçrə İnkişaf və Əməkdaşlıq Agentliyi

"Azərbaycanda inkişafı təşviq etmək üçün müzakirə platforması" layihəsi

“Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının
Ətraf mühitin qorunması və ekologiya məsələləri istiqaməti üzrə hazırladığı

MONİTORİNG HESABATI

Sevil Yüzbaşova,
Rəcəb İmanov

Baki, dekabr 2016

Akronimlər

AİTEMP - Azərbaycanda inkişafı təşviq etmək üçün müzakirə platforması

QHT - qeyri-hökumət təşkilatları

DSK - Dövlət Statistika Komitəsi

DMNDA - Dağ-mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyi

İƏİT - İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı

İN - İqtisadiyyat Nazirliyi

İTM - İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi

ƏMTQ - Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi

ÜDM- Ümumi Daxili Məhsul

ETSN - Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi

KTN - Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi

SMPDK - Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi

SEQ - Strateji ekoloji qiymətləndirmə

NK - Nazirlər Kabineti

MQ - Monitoring qrupu

MST ASC - Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

FHN - Fövqəladə Hallar Nazirliyi

MÜNDƏRİCAT

1. ANNOTASIYA.....	4
2. GİRİŞ	6
3. MONİTORİNG METODOLOGİYASI.....	7
4. KONSEPSİYANIN ƏTRAF MÜHİTİN QORUNMASI İSTİQAMƏTİ ÜZRƏ ÖHDƏLİKLƏRİN İCRA VƏZİYYƏTİ.....	9
5. MONİTORİNG SƏFƏRLƏRİNİN XÜLASƏSİ.....	31
6. NƏTİCƏ.....	35
7. TÖVSIYƏLƏR.....	35
8. ƏLAVƏLƏR.	
ƏLAVƏ 1. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT STATİSTİKA KOMİTƏSİNİN MƏLUMATLARI (2012-2014).....	39
ƏLAVƏ 2. BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ SAHƏSİNDƏ 2014-2016-Cİ İLLƏRDƏ GÖRÜLƏN İŞLƏR.....	40
ƏLAVƏ 3.BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ SAHƏSİNDƏ 2014-2016-Cİ İLLƏRDƏ GÖRÜLƏN İŞLƏR	41

1. ANNOTASIYA

Bu hesabat "Sahibkarlığa və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu"nun İsveçrənin İnkişaf və Əməkçsliq üzrə Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirdiyi "Azərbaycanda inkişafı təşviq etmək üçün müzakirə platforması" (AİTEMP) layihəsi çərçivəsində İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin (İTM) ekspertləri tərəfindən aparılmış "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasının 8-ci istiqamətinin (Ətraf mühitin qorunması və ekologiya məsələləri) 2012-2015-ci illər üzrə icrasının monitorinqini əhatə edir.

Azərbaycanda "Ətraf mühitin qorunması və ekologiya məsələləri" üzrə fəaliyyətlərin icrasının əsas hissəsi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) payına düşür. Eyni zamanda, nazirlik Azərbaycan Respublikası ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ətraf mühitin qorunması, təbiətdən istifadənin təşkili, yeraltı sular, mineral xammal ehtiyatlarından və yerüstü təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpası, hidrometeoroloji proseslərin müşahidəsi və proqnozlaşdırılması, habelə torpaqların münbitliyinin bərpası və artırılması, bu məqsədlə onların monitorinqi (torpaqların monitorinqi), geodeziya (xüsusi (sahəvi) təyinatlı geodeziya istisna olmaqla) və xəritəçəkmə sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 39-cu maddəsinə əsasən, hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq, ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır. Heç kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz.

Monitorinq prosesində ölkədə fəaliyyət göstərən dövlət qurumlarının ekologiya məsələləri ilə bağlı istiqamətin icrası sahəsində gördükləri işlər barədə məlumatların ictimaiyyətə açıqlanması sahəsində fəaliyyətlərin ürəkəçan olmadığı məlum olub. ETSN istisna olmaqla, ölkədə fəaliyyət göstərən bəzi qurumlar görülən işlərlə bağlı hesablara rəsmi saytlarına ya yerləşdirməyib, ya da açıqlanan hesabatlardakı məlumatlar monitorinq qiymətləndirməsinin aparılması üçün yetərli olmamışdır. Sorğuların cavablandırılması ilə bağlı da vəziyyət də ürəkəçan olmamışdır. Bu da onu deməyə əsas verir ki, ekologiya məsələlərinin həllinə lazımı diqqət verilmir. Ekoloji problemlər o zaman həllini tapacaq ki, bu işlə təkcə aidiyyəti qurumlar yox, hər kəs məşğul olsun. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında qeyd edilir ki, "Ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur"¹.

Monitorinq prosesində əldə olunması çətinlik yaradan bəzi məlumatların toplanması üçün dövlət qurumlarına rəsmi sorğular göndərilmişdir. Bu sorğular Ekologiya və Təbii Sərvətlər, Fövqəladə Hallar, İqtisadiyyat, Kənd Təsərrüfatı nazirliklərinə və Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinə (SMPDK) ünvanlanmışdır. Üç qurum - ETSN, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi (KTN) və

---

¹ Maddə 78. Ətraf mühitin qorunması

SMPDK tərəfindən sorğulara rəsmi cavab verilmişdir. İki nazirlik - İqtisadiyyat Nazirliyi (İN) və Fövqəladə Hallar Nazirliyi (FHN) sorğulara cavab verməmişdir. ETSN və SMPDK-dan gələn cavablar qiymətləndirmə üçün yetərli hesab edilsə də, KTN-dən “Bərpa olunan kənd təsərrüfatı torpaqları və təbiəti mühafizə tədbirləri” ilə bağlı gələn cavab qiymətləndirmə üçün yetərli olmamışdır. Məlumat üçün qeyd edim ki, “KTN haqqında Əsasnamə”də nazirliyin əsas vəzifələri bölməsində qeyd edilir: 10.11.kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaq sahələrindən səmərəli istifadə edilməsinə və onların *keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına* nəzarət etmək.

Yerli icra hakimiyyəti orqanlarının saytlarının monitorinqi zamanı “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulan “Ətraf mühitin qorunması və ekologiya məsələləri”nə dair fəaliyyətlərin icrası barədə məlumatlara rastlanmamışdır. FHN-in və onun nəzdində yaranan Dağ-mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyinin (DMNDA) saytlarında əhalinin mülki müdafiəsinin təşkili barədə məlumatlar olsa da, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində görülən işlər barədə məlumatlar yoxdur. Monitorinqin nəticələri onu deməyə imkan verir ki, konsepsiyada nəzərdə tutulan prioritetləri yerinə yetirmək və daha səmərəli və praktik nəticələr əldə etmək üçün daha çox səylər göstərilməlidir.

2. GİRİŞ

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq, qlobal ekoloji problemlərin milli səviyyədə həlli yollarının müəyyənəşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi dövlətin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləri kimi qeyd edilmişdir.

Ölkədə ekologiyaya və ətraf mühitin mühafizəsinə dair bir sıra qanunlar, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktları mövcuddur. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında”, “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında”, “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında”, “İstehsalat və məişət tullantıları haqqında”, “Yerin təki haqqında”, “Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında”, “Hidrometeorologiya fəaliyyəti haqqında”, “Heyvanlar aləmi haqqında”, “Ovçuluq haqqında”, “Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında”, “Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsi, Su Məcəlləsi, Torpaq Məcəlləsi və bunlara uyğun digər normativ hüquqi aktlar qəbul edilmişdir.

ETSN tərəfindən 2015-ci ildə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində prioritetlər müəyyənəşdirilib, ekoloji vəziyyətin təhlil edilərək, strategiyanın hazırlanması istiqamətində müvafiq tədbirlər görülüb. Ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri üzrə qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq üçün “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə dair 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın layihəsi hazırlanmışdır. Dövlət Proqramında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən istifadəyə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, su, torpaq və atmosferin mühafizəsi və səmərəli istifadə olunması, tullantıların idarə olunması, hidrometeoroloji müşahidə və ətraf mühitin monitoring xidmətinin modernləşdirilməsi, biomüxtəlifliyin və su bioresurslarının mühafizəsi, meşə ilə örtülü ərazilərin, o cümlədən şəhər və yaşıllıqların artırılması, təbii sərvətlərin axtarışı sahəsində müasir texnologiyanın tətbiqi, vahid ekoloji məlumat bazasının yaradılması və əhalinin ekoloji şüur səviyyəsinin artırılması prioritet istiqamətlər kimi qəbul edilib. “Səhrələşmə ilə mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planı”nın layihəsi hazırlanıb. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsasən ETSN-in əhatə etdiyi sahələr üzrə 2016-2018-ci illəri əhatə edən Fəaliyyət Planı hazırlanıb.

Bəşəriyyətə iki böyük hadisə bədbəxtlik gətirir. Biri dağıdıcı müharibələr, digəri isə torpaq eroziyası və səhrələşmədir. Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərində zəngin meşə örtüyü artıq məhv edilmişdir. Torpaqlar isə eroziyaya uğramışdır. Torpaq eroziyası və səhrələşmə prosesi ölkəmizdə günbəgün artmaqdadır. Meşə örtüyü az olan ölkələrdə eroziyaya prosesinin qarşısını almağın yeganə yolu mövcud meşələri qoruyub, saxlamaqdır. İqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə aparmağın da ən vacib təbii üsulu yaşıllıqların mühafizəsi və meşə örtüyünün qorunub saxlanmasıdır. Ölkəmizdə 2 may 2014-cü il tarixində “Yaşıllıqların mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

3. MONİTORİNQİN METODOLOGİYASI

Monitorinq hesabatının metodologiyası əlaqədar qanunvericilik aktlarının (fərmanalar, sərəncamlar, qanunlar, dövlət proqramları və sair), dərc olunan ictimai əhəmiyyətli açıq informasiyaların və rəsmi sorğu verilməsi yolu ilə alınan, eyni zamanda, istiqamətin icrasına məsul qurumların rəsmi saytlarının və əlaqəli internet resurslarının monitorinqi vasitəsilə toplanan məlumatların qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Bununla yanaşı, monitorinq zamanı istiqamətin icrası ilə bağlı toplanmış rəsmi məlumatların dəqiqləşdirilməsi üçün monitorinq səfərlərinin təşkili və dövlət qurumlarında görüşlər də həyata keçirilib.

3.1 Qiymətləndirmə istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və həmin istiqamətlər üzrə informasiyanın toplanması prinsipləri

Konsepsiyanın “Ətraf mühitin qorunması və ekologiya məsələləri” bəndi üzrə 2012-2015-ci illər üzrə görülən işlərlə bağlı qiymətləndirmələrin aparılması məqsədi ilə aşağıdakı istiqamətlər üzrə məlumatlar toplanılmışdır:

- Biomüxtəlifliyin qorunması tədbirləri;
- Meşəsalma və bərpa işləri nəticəsində meşə sahələrinin ümumi torpaq sahələrinə nisbətinin artımı tədbirləri;
- Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair Avropa standartlarına uyğun milli standartlar hazırlanması və tətbiqi sahəsində görülən işlər
- Azərbaycanda orta hesabla bir vahid ÜDM istehsalı üçün istifadə edilən enerjinin və emissiya olunan karbon dioksidin miqdarı iqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı ölkələri üzrə göstəriciyə yaxınlaşdırılması tədbirləri;
- Daşqın və subasma ilə bağlı fəvqəladə halların baş verə biləcəyi zonaların müəyyənləşdirilməsi, müvafiq qurumların istifadəsi üçün mütəmadi olaraq proqnozların tərtibi tədbirləri;
- Xammala qənaət, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin qorunması məqsədilə tullantıların idarə edilməsi tədbirləri;
- Torpaq ehtiyatlarının səmərəli idarə olunması tədbirləri;
- Ölkədə aparılan tikinti-abadlıq işləri və iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı üzrə həyata keçirilən işlər zamanı ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləri;
- Mənzil-kommunal təsərrüfatı sahəsində köklü islahatların aparılması (içməli su, kanalizasiya və istilik təchizatı sistemlərinin qurulması);
- Ətraf mühitin mühafizəsinə dair qanunvericiliyin qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun təkmilləşdirilməsi;
- Ətraf mühitin qorunması sahəsində qanunvericiliyin qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması, səmərəli monitorinq və nəzarət mexanizmlərinin yaradılması, ictimaiyyətin məlumatlandırılması, ekologiya və təbiətin mühafizəsi sahəsində elmi araşdırma fəaliyyətinin dəstəklənməsi.

Adıçəkilən hədəf istiqamətləri üzrə informasiya mənbələri aşağıdakıları əhatə edir:

- Aidiyyəti olan dövlət qurumlarının həyata keçirdikləri fəaliyyətlərə dair rəsmi məlumatlar;
- Hədəflərə dair mərkəzi icra hakimiyyəti tərəfindən qəbul edilmiş rəsmi sənədlər (fərmanlar, sərəncamlar, qanunlar, dövlət proqramları və s) toplanması;
- Dövlət qurumlarının saytlarının və əlaqəli internet resurslarının monitorinqi nəticəsində əldə olunması çətinlik yaranan məlumatların toplanması üçün dövlət qurumlarına rəsmi sorğuların göndərilməsi və onların izlənilməsi;

Toplanan monitorinq məlumatlarının dəqiqləşdirilməsi üçün səfərlərin həyata keçirilməsi də monitorinq aləti kimi istifadə olunmuşdur. Bu zaman aşağıdakı tələblərə əməl olunmuşdur:

- Bölgəyə səfər zamanı qarşı tərəfin məlumatlandırılması;
- Müşahidələr aparılarkən məsul dövlət qurumunun iştirakının təmin olunması. Bu, meydana çıxan sualların yerində cavablandırılması və sonradan monitorinqin nəticələrini şübhə altına alınmaması üçün vacibdir;
- Müşahidələrin aparılması;
- Foto şəkillərin çəkilməsi və zəruri məlumatların qeydə alınması və sənədləşdirilməsi.

Hazırlanmış metodologiyada monitorinq qrupu tərəfindən qiymətləndirmə üçün toplanan məlumatların yetərsizliyi təsbit olunarsa, məsul dövlət qurumlarına əsmi məktubların göndərilməsi və monitorinq hesabatının hazırlanması prosesində məlumatların dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac yaranarsa, fəaliyyətlərin icrasına məsul qurumlarla görüşlərin keçirilməsi nəzərdə tutulub.

3.2 Məlumatların ümumləşdirilməsi və hər bir hədəf üzrə qiymətləndirmənin aparılması

Məlumatlar toplandıqdan sonra yekunda ümumiləşdirmə aparılıb və bir hədəf qrupu üzrə məsul dövlət qurumlarının Konsepsiyanın 11-ci istiaməti üzrə öhdəliklərinin icrası aşağıdakı bal sistemində uyğun olaraq qiymətləndirilib:

- Hədəf üzrə məsul qurumların rəsmi saytlarında və əlaqəli internet resurslarında, rəsmi sorğulara verilən cavablarda heç bir məlumat əldə olunmazsa, bu, “Vəziyyət pisləşib” kimi xarakterizə olunub – 0 bal;
- Hədəf üzrə toplanmış məlumatlarda icranın məhdud şəkildə, qismən həyata keçirilməsi qeydə alınarsa, bu “Qismən icra olunub” kimi qiymətləndirilib – 1 bal;
- Hədəf üzrə toplanmış məlumatlarda nəzərdə tutulan öhdəliklərin əhəmiyyətli şəkildə icrası təsbit olunarsa, bu, “Öhdəliklərin icrasında əsaslı irəliləyiş var” kimi xarakterizə olunub – 2 bal;
- Hədəf üzrə toplanmış məlumatlarda nəzərdə tutulan bütün öhdəliklərin icrası qeydə alınarsa və monitorinq səfərləri zamanı bu fakt təsdiqlənərsə, o zaman “Öhdəliklər tam şəkildə icra olunub” kimi xarakterizə edilib – 3 bal.

4. KONSEPSİYANIN ƏTRAF MÜHİTİN QORUNMASI İSTİQAMƏTİ ÜZRƏ ÖHDƏLİKLƏRİNİN İCRA VƏZİYYƏTİ

4.1 Biomüxtəlifliyin qorunması tədbirləri

Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün biomüxtəlifliyin qorunması olduqca vacib məsələlərdəndir. Azərbaycan Respublikası BMT-nin “Biomüxtəlifliyin qorunması haqqında” Konvensiyasını 2000-ci ildə ratifikasiya etmişdir. Bioloji müxtəlifliyin qorunması və bu məqsədlə ekoloji proseslərə və sistemlərə nəzarət edilməsinin təkmilləşdirilməsi əsas problemlərdəndir. Azərbaycan miqrasiya edən quşların məskunlaşdığı ərazi olduğundan biomüxtəlifliyin qorunması həm milli və regional, həm də qlobal əhəmiyyətə malikdir. Monitoring zamanı məlum olmuşdur ki, bioloji müxtəlifliyin qorunması sahəsində müəyyən işlər görülmüş, ekoloji proseslərə və sistemlərə nəzarət edilməsi müəyyən dərəcədə təkmilləşdirilmişdir. Meşə ehtiyatlarının bərpa edilməsi və genişləndirilməsi sahəsində, yeni meşə zolaqlarının salınması, yol kənarı yaşıllıqların salınması ETSN-nin əhatə etdiyi sahələr üzrə Milli Fəaliyyət Planına uyğun həyata keçirilmişdir. Monitoring zamanı o da məlum olmuşdur ki, su bioresurslarının inkişaf etdirilməsi sahəsində müəyyən işlər həyata keçirilib.

2015-ci il olan məlumatlarda deyilir ki, ETSN-nin “Bioloji müxtəlifliyin qorunması və xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişafı” Departamenti tərəfindən xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılması istiqamətində 2014-cü il ərzində Şirvan Milli Parkının inzibati binası və İnformasiya Mərkəzi əsaslı təmir olunaraq istifadəyə verilmişdir. “Qızılağac” Dənizkənarı Milli Parkının və “Zaqatala-Balakən Biosfer Rezervatının” formalaşdırılması istiqamətində iş gedir və bu prosesin yekunlaşması ilə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin təxminən 13 % -ni təşkil edəcəkdir. Son illərdə həyata keçirilmiş ardıcıl tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin 4,5 %-dən 10,3 %-ə qədər çatdırılmışdır - 893 min hektar - 9 milli park, 11 qoruq və 24 yasaqlıq².

Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik sahəsində də bir sıra irəliləyişlər olmuşdur. Hələ 24 mart 2000-ci il tarixində “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul edilmişdir. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il 30 sentyabr tarixli 1032-IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi və “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 4 avqust tarixli 173 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti 31 oktyabr 2014-cü ildə Fərman və “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il 6 mart tarixli 1224-IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti Sərəncam imzalamışdır. Bundan başqa bir sıra xüsusi mühafizə olunan təbiət

---

²<http://eco.gov.az/az/39-illik-hesabat>.

əraziləri və obyektlərinin Əsasnamələrinə dəyişiklik edilməsi barədə 2015-ci ildə sərəncamlar imzalanmışdır.

“Su hövzələrində bioloji resursların artırılması və mühafizəsi” Departamentinin müəssisələri üzrə 2015-ci il üçün üzrə 443,27 mln ədəd müxtəlif növ balıq körpələrinin buraxılışı proqnozlaşdırılıb ki, bunlardan 20,1 mln ədəd nərəcinsli, 176,0 min ədəd qızılbalıq, 423 mln ədəd çəkikimi balıq növlərinin buraxılışı təşkil edib. Departamentin tabeçiliyində fəaliyyət göstərən balıqartırma müəssisələri 2015-ci il müddətində 396,5 mln ədəd müxtəlif növ vətəgə əhəmiyyətli balıq körpələri süni təbii yolla artırır respublikanın müəyyən edilmiş su hövzələrinə buraxılıb³.

Uzun illərdən bəri Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin vəziyyətinin insan fəaliyyəti nəticəsində, həm dənizdə, həm də quruda yerləşən mənbələrdən zərərli, təhlükəli maddələrin, tullantıların və digər çirkləndiricilərin axıdılması, atılması və yerləşdirilməsi nəticəsində pisləşməsinə nəzərə alaraq “Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyasının 18 aprel 2006-cı il tarixində təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Bu Qanun Xəzəryanı dövlətlər Azərbaycan Respublikası, İran İslam Respublikası, Qazaxıstan Respublikası, Rusiya Federasiyası və Türkmənistan dövlətlərinin 4 aprel 2006-cı il tarixində Tehran şəhərində imzalanmış Çərçivə Konvensiyası təsdiq edildikdən sonra qəbul edilmişdir.

Xəzər dənizi problemləri içərisində səviyyə tərəddüdü ilə yanaşı, dəniz sularının çirklənməsi və bununla əlaqədar ekoloji şəraitin korlanması son dövrün ən mühüm problemidir. Xəzər dənizini çirkləndirən əsas mənbələr təmizlənməmiş sənaye məhsulları və kənd təsərrüfatı tullantıları, çay və dəniz gəmiçiliyi, quru və su sahillərində qaz və neft buruqlarının istismarı, dəniz dibinin dərinləşdirilməsi işləri zamanı ikinci çirklənmə, atmosfer və su vasitəsilə uzaq zonalardan çirkləndirici maddələrin gəlməsidir. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, çaylar vasitəsilə hər il Xəzərə 40-45 km³ çirka daxil olur ki, onun da 60 faizi Volqa çayının payına düşür. Xəzər dənizi sahillərində yerləşən şəhərlərdən Bakı, Sumqayıt, Mahaçqala, Həştərxan, Türkmənbaşı, Rəşt, Ənzəli şəhərlərindən dənizə axıtılan çirka suları onun əsas çirkləndiriciləridir. Xəzər dəniz neft yataqlarının istismarı və neft məhsullarının daşınması, dəniz nəqliyyatı da Xəzər sularını çirkləndirir. Xəzər dənizinin zərərli kimyəvi maddələrlə çirklənməsi və bunun nəticəsi olaraq onun unikal bioloji müxtəlifliyinin deqradasiyasına səbəb olmuşdur.

Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi tərəfindən illik iş planına müvafiq olaraq 2015-ci il ərzində Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub sektorunda və onun şimaldan cənubdakı 955 km-lik sahil zolağında, eləcə də dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə, üzən vasitələrdə ümumilikdə 2061 monitoring keçirilib. Monitorinqlərin məqsədi dənizdə və sahil zolağında fəaliyyət göstərən, birbaşa və ya dolay yolla (kollektor, kanal, çay və s.) Xəzər dənizinə antropogen təsir göstərən müəssisələrdə formalaşan bütün növ (maye, qaz, bərk və s.) tullantıların dəniz suyuna, flora və faunasına, həmçinin digər su obyektlərinə göstərdiyi təsiri təhlil və tədqiq edərək məlumat toplamaq, təsirin minimuma endirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsinə nail olmaqdır. Xəzər sahillərində

---

³ Yəne orada.

beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli lokal çirkab su təmizləyici qurğular quraşdırılmışdır. Xəzər yeganə dənizdir ki, nəre balıqlarının böyük ehtiyatı (təxminən 95%) burada cəmləşmişdir. Məlumdur ki, nəre balığı dünya bazarında çox qiymətli sayılan qara kürünün "istehsalçısıdır".

Sahil boyu uzanan şose yoluna paralel yaşıl dağ yamacının təxminən üçdə biri məhv edilərək, yerində landşafla təzad yaradan turistik obyektlər və villalar inşa edilmişdir. Çimərlik zonasının da bərhad halda olduğu, plansız və zövqsüz şəkildə hasara alınaraq və ibtidai çimərlik ləvazimatı ilə təchiz edilərək müştərilərə aşağı səviyyədə xidmət göstərilir. Sahil zonasının qamışlıqla örtülü hissəsi istifadəyə yararsız olaraq qalır və yaxında yerləşən turistik və digər obyektlərin məişət tullantılarının atıldığı yerə çevrilir⁴.

Azərbaycan Respublikasında da bütün beynəlxalq aləmin qəbul etdiyi ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına həsr edilmiş qərar və qanunların, konvensiyaların qəbul edildiyi günlər ekoloji bayram günləri kimi qeyd edir. Bu günlərdə ətraf mühitin yaxşılaşdırılmasına həsr edilmiş müxtəlif aksiyalar və marifləndirici tədbirlər həyata keçirilir. Bu günlərdən bəziləri bunlardır:

2000-ci il dekabrın 20-də BMT-nin Baş Assambleyası *22 may tarixini* "Beynəlxalq bioloji müxtəliflik günü" elan edilib. Bu tarixdə Bioloji müxtəliflik üzrə Konvensiyanın qəbul olunmuşdur.

12 avqust 2006-cı il tarixində Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası qüvvəyə mindikdən sonra hər il 12 avqust "Xəzər günü" kimi qeyd edilir. "Xəzər günü"nin qeyd edilməsində əsas məqsəd Xəzər dənizinin ətraf mühitinin çirklənmədən qorunması, o cümlədən Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarının qorunması, mühafizəsi, bərpası, davamlı və səmərəli istifadə edilməsi və bu istiqamətdə əhəlinin maarifləndirilməsindən ibarətdir.

*2 fevral "Ümumdünya su-bataqlıq əraziləri günü"*dir. Azərbaycan Respublikasında ümumi sahəsi 200 min hektardan artıq olan su-bataqlıq əraziləri mövcuddur. Respublikamızda sahəsi 1000 haddən böyük olan su-bataqlıq sahələrinin sayı təqribən 17-yə yaxındır. Hər il olduğu kimi, geniş ictimaiyyətin, qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT) iştirakı ilə ETSN tərəfindən 2 fevral tarixinin "Ümumdünya Su-Batataqlıq Əraziləri"• günü kimi qeyd edilməsi nəzərdə tutulub.

Dünyada *22 mart Beynəlxalq su ehtiyatları günü* kimi qeyd edilir. Bu günün keçirilməsində məqsəd su resurslarının mənimsənilməsinin hansı səviyyədə olmasının, iqtisadi və sosial rifahın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə təsirinin müəyyən edilməsi və bu barədə maarifləndirilmənin təmin edilməsidir.

*22 aprel Yer kürəsi Günü və ya "Ağac günü"*dir. İlk dəfə 1970-ci il qeyd olunub. Senator Heylord Nelsanın təşəbbüsü ilə keçirilən bu bayramda məqsəd insanların diqqətini ətraf mühitin çirkləndirilməsi və canlı aləmin qorunub saxlanması problemlərinə cəlb etmək idi.

*5 iyun "Ümumdünya ətraf mühit günü"*nü kimi qeyd olunur. 1994-cü ildən hər il həmin gün ərəfəsində ətraf mühitin qorunması və yaxşılaşdırılmasına yönələn işlər həyata keçirilir.

1994-cü ildə BMT-nin Baş Assambleyası 16 sentyabrı Ümumdünya ozon qatının mühafizəsi günü" elan etmişdir. BMT-nin qəbul etdiyi qətnaməyə əsasən hər il bu gün qeyd olunur. Yer kürəsində

⁴ <http://www.igaz.az/index.php/az/2012-12-04-15-19-23/ekspedisiyalar>.

olan bütün canlıları ultrabənövşəyi şüalanmadan qoruyan ozon qatının qorunması problemi dünya ölkələri üçün birinci dərəcəli problemlərdən sayılır.

Bütün dünyada olduğu kimi ölkəmizdə də bu ekoloji günlərdə ekologiyanın yaxşılaşdırılmasına yönələn maarifləndirici tədbirlər, müxtəlif aksiyalar həyata keçirilir.

Qiymətləndirmə: *Bu istiqamət üzrə fəaliyyətlər icra olunub və bu fakt monitorinq səfərləri zamanı təsdiqlənib. Ona görə də öhdəliklərin icrası qiymətləndirmə metodologiyasına uyğun olaraq maksimum - 3 balla qiymətləndirilib.*

4.2 Meşəsalma və bərpa işləri nəticəsində meşə sahələrinin ümumi torpaq sahələrinə nisbətinin artımı tədbirləri

Ümumilikdə bu istiqamətdə son 12 il ərzində 130 min hektar sahədə meşəbərpa işləri aparılmış və yeni meşələr salınmış, 100 milyon ədəd ağac əkilmiş, 350 milyon ədəd əkin materialı yetişdirilmiş və 2 min ton toxum tədarük edilmişdir. Meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 11,4 %-dən 11,8 %-dək artmışdır (1 milyon ha). Abşeron yarımadası və ona bitişik digər arid zonalarda, həmçinin magistral avtomobil yollarının kənarlarında 2014-cü il ərzində 1,2 milyon ədəd müxtəlif növ ağac və kol cinsləri əkilmiş, 608 ha ərazi müasir damcılı suvarma sistemi ilə təchiz edilmiş, 7 ədəd (həcmi 200, 750, 10-20 min m³ olan) su anbarı, 20 ədəd su nasosu, 3 ədəd 100 kVt-lıq transformator quraşdırılmış, 657 kq toxum tədarük edilmiş, 1862 hektar sahəyə 2 min ton üzvi, 453 hektar sahəyə 84 ton mineral gübrə verilmiş, 371 km yanğından mühafizə zolağı çəkilmişdir⁵.

Nəqliyyatın hərəkətindən yaranan səs-küyün azaldılması məqsədi ilə yolqoruyucu yaşıllıqlar salınması istiqamətində görülən işlərə gəlincə, ETSN-nin tabeliyində ölkədə yaşıllaşdırma sahəsində xidmət göstərən, yaşıllıqların salınması, becərilməsi, bərpası və artırılması, müvafiq infrastrukturların inkişafı ilə bağlı digər işləri yerinə yetirən “Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti təsis edilmişdir. Ayrı-ayrı ərazilərdə yaşıllıqlara qulluq göstərilməsi üçün Səhmdar Cəmiyyətin nəzdində 8 yaşıllaşdırma idarəsi yaradılmışdır⁶.

Meşə ehtiyatlarının bərpa edilməsi və genişləndirilməsi sahəsində, yeni meşə zolaqlarının salınması, yol kənarı yaşıllıqların salınması prioritetləri istiqamətində görülən işləri yerində araşdırmaq üçün layihənin fəaliyyət planında nəzərdə tutulduğu kimi layihə ekspertlərindən ibarət Monitorinq qrupu (MQ) yaradılmışdır. MQ-u yerlərdə vəziyyətlə yaxından tanış olmuş, rəsmi şəxslərlə görüşlər keçirmiş, müşahidələr aparmış, fotolar çəkmişdir. MQ-nun səfərləri barədə hesabatın 3-cü bölməsində geniş məlumat verilib.

Cədvəl 1. Meşə ehtiyatları (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları)⁷.

<i>Göstərici</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>
------------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

⁵ <http://eco.gov.az/az/14-musahibe-ve-cixislar>

⁶ http://www.azerbaijans.com/content_1718_az.html.

⁷ www.stat.gov.az.

<i>Meşə fondu torpaqlarında meşə bərpası - cəmi (min hektar)</i>	10.5	10.1	10.1	0	0
<i>Meşə əkini və səpini (min hektar)</i>	3,1	2,8	2,6	0	0
<i>meşənin təbii bərpasına yardım (min hektar)</i>	7,4	7,4	7,5	0	0
<i>Meşə yanğınlarının sayı (ədəd)</i>	8	0	14	0	0
<i>Yanğının əhatə etdiyi sahə (hektar)</i>	10	0	58	0	0
<i>ondan: meşə ilə örtülü sahə (hektar)</i>	6,2	0	49,7	0	0
<i>Kökü üstündə yanmış ağacların həcmi (kub metr)</i>	101,9	0	291,6	0	0

Cədvəl 2. Dövlət əhəmiyyətli meşələrdə meşə bərpası (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları)⁸

	2012	2013	2014
<i>Meşə təsərrüfatlarının sayı, vahid</i>	41	42	41
<i>Meşə fondu torpaqlarında meşə bərpası - cəmi, min hektar</i>	10.5	10.1	10.1
<i>o cümlədən:</i>			
<i>meşə əkini və səpini</i>	3.1	2.8	2.4
<i>meşənin təbii bərpasına yardım</i>	7.4	7.4	7.5
<i>meşənin təbii bərpasına yardım</i>	7.4	7.4	7.5
<i>Meşə bərpası işləri aparılmış ümumi sahədə meşə əkini və səpini sahələrinin payı, faizlə</i>	29.5	27.7	25.7
<i>Yarğanlarda, qobularda və digər yararlı kənd təsərrüfatı torpaqlarında süni meşə-lərin yaradılması, hektar</i>	454,0	229.5	196.5
<i>Meşə fondu torpaqlarında cavan ağacların yetişdirilib meşə ilə örtülü sahələr və ağaclar kateqoriyasına keçirilməsi, min ha</i>	9.2	8.6	10,0
<i>o cümlədən:</i>			
<i>meşə əkini və səpini üsulu ilə yaradılması hesabına</i>	3.4	2.9	3.4

Qiymətləndirmə: Toplanmış məlumatların qiymətləndirilməsi və monitoring səfərləri zamanı faktların yerində dəqiqləşdirilməsi bu alt istiqamət üzrə işlərin tam yerinə yetirilməsi qənaətinə gəlməyə imkan verdiyindən, öhdəliklərin icrası vəziyyəti maksimum – 3 balla qiymətləndirilmişdir.

4.3 Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair Avropa standartlarına uyğun milli standartlar hazırlanması və tətbiqi sahəsində görülən işlər

Atmosfer havası insanların sağlamlığına, əmək qabiliyyətinə, flora və faunaya təsir edən ətraf mühitin ayrılmaz tərkib hissəsidir. 27 mart 2001-ci il tarixində “Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının 8-ci istiqamətində (Ətraf mühitin qorunması və ekologiya məsələləri) “Atmosfer

⁸ Yenə orada.

havasına atılan zərərli maddələrə dair Avropa standartlarına uyğun milli standartlar hazırlanması və tətbiqi” prioritet kimi qoyulmuşdur.

Monitoring zamanı bu alt istiqamət üzrə dövlət qurumlarının saytlarından məlumatların əldə edilməsi çətinliyi yaranmışdır. Bu səbəbdən də öhdəliyin icrasına məsul dövlət qurumları olan ETSN-ə, SMPDK-ya və İN-ə rəsmi sorğu göndərilmişdir. Qeyd edək ki, məsul dövlət qurumlarından ETSN respublikanın iri sənaye şəhərlərində atmosfer havasının gözlənilən çirklənmə vəziyyətinin proqnozunu bu inqrediyentlər üzrə - toz, kükürd qazı, dəm qazı, azot 4-oksidi və his - daimi olaraq aparır və saytda geniş məlumat yerləşdirir.

Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair Avropa standartlarına uyğun milli standartların hazırlanması ilə bağlı ETSN-nə göndərilən sorğunun cavabında deyilir: “Beynəlxalq (regional) və dövlətlərarası standartların, normaların, qaydaların və tövsiyələrin Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınması və tətbiq edilməsi Qaydaları”nın tələbləri nəzərə alınaraq, Ekologiya və Təbii Sərvətlər və Səhiyyə nazirliklərinin, SMPDK və QHT nümayəndələrindən təşkil edilmiş Ekologiya üzrə Texniki Komitə tərəfindən ətraf mühitin idarə olunması, hava, su, torpaq üzrə 53 İSO standartı hazırlanmış və SMPDK tərəfindən təsdiq edilmişdir. Hal-hazırda atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair Avropa standartlarına uyğun 11 milli İSO standartı hazırlanmış və SMPDK tərəfindən təsdiq edilmişdir”.

SMPDK isə rəsmi cavab məktubunda Azərbaycan Respublikası ərazisində dövriyyəyə buraxılan (ixdal və Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən) avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair tələblərin Avro-4 ekoloji normalara uyğunlaşdırılması barədə” Nazirlər Kabinetinin (NK) 14 yanvar 2014 tarixli 2 nömrəli qərarından irəli gələn məsələlərin həll olunması üçün Komitə tərəfindən “Avro-4” ekoloji normaları özündə əks etdirən AZS 636 “Yol nəqliyyatı. Ekoloji siniflər” dövlət standartına 1 sayılı dəyişiklik təsdiq edilmişdir⁹.

ETSN-nin Atmosfer havası vəziyyətini müşahidə etmək üçün monitoring sistemi fəaliyyət göstərir və bu məqsədlə bir neçə laboratoriya yaradılıb: Atmosfer yağıntılarının kimyəvi tərkibinin monitoringi, Atmosfer yağıntılarının fon tərkibinin monitoringi laboratoriyası, Xızı atmosfer havasının fon tərkibinin müşahidə məntəqəsi, Atmosfer havasının çirklənməsinin monitoringi laboratoriyası, Spektrometriya və xromatoqrafiya laboratoriyası. 2012-2014-cü illər üçün atmosfer havasının keyfiyyəti barədə məlumatlar Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) saytında yerləşdirilmişdir¹⁰. Hesabatın “Əlavələr” bölməsində geniş məlumatla tanış ola bilərsiniz.

Səth sularının çirklənməsinin monitoringi isə 42 su obyektində (27 çay, 4 sututarı, 1 liman, 10 göl) 50 müşahidə məntəqəsində aparılıb. Belə ki, bu istiqamətdə detergentlər, neft məhsulları, fenollar, üzvi oksidləşdiricilər, xlorüzvi pestisidlər, ağır metallar, suyun mineral tərkibi üzrə 2015-ci il ərzində götürülən 615 su nümunəsi üzərində 13185 analiz aparılıb. Su nümunələri üzərində aparılan analizlərin

---

⁹ SMPDK-nin 25 iyul 2016-cı il tarixli məktubundan.

¹⁰<http://www.stat.gov.az/search/?q=Atmosfer+havas%C4%B1n%C4%B1n+keyfiyy%C9%99ti+bar%C9%99d%C9%99&submit>

nəticələrinə əsasən məlum olub ki, əksər su obyektlərində bəzi göstəricilər üzrə konsentrasiyalar YVQH-ni keçib¹¹.

Qiymətləndirmə: Bu alt istiqamət üzrə öhdəliklərin tam icrası qeydə alınmasa, öhdəliklərin icrasında əsaslı irəliləyiş olduğundan görülmə işlər qiymətləndirmə metodologiyasına uyğun olaraq 3 balla qiymətləndirilib.

4.4 Azərbaycanda orta hesabla bir vahid Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) istehsalı üçün istifadə edilən enerjinin və emissiya olunan karbon dioksidin miqdarının İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) ölkələri üzrə göstəriciyə yaxınlaşdırılması tədbirləri

Azərbaycanda orta hesabla bir vahid ÜDM istehsalı üçün istifadə edilən enerjinin və emissiya olunan karbon dioksidin miqdarının İƏİT ölkələri üzrə göstəriciyə yaxınlaşdırılması sahəsində görülmə tədbirlərə gəlincə, İƏİT ölkələri üzrə ölkədən asılı olaraq ÜDM-in enerji səmərəliliyi 2011-ci ildə 0,08-0,37 t.n.e/ 1000 \$ ABŞ və karbon qazı səmərəliliyi isə 0,14-0,79 kq CO₂/\$ ABŞ təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında isə 2011-ci ildə bu qiymətlər müvafiq olaraq 0,15 t.n.e// 1000 \$ ABŞ və 0,33 kq CO₂/\$ ABŞ olmuşdur. ÜDM-in dəyişmə dinamikası 1990-2013-cü illərdə İƏİT ölkələri üzrə 59,2 %, Azərbaycan Respublikası üzrə 156,4 % olmuşdur. ÜDM üzrə enerji alıcılığı qabiliyyəti İƏİT ölkələri üzrə 62,7 % Azərbaycan Respublikası üzrə isə 156,4% artıb.

ÜDM carbon effektivliyi İƏİT ölkələri üzrə 31,3%, Azərbaycan Respublikası üzrə 78,5% azalmışdır. Adam başına düşən karbon qazı miqdarı İƏİT ölkələri üzrə 7,2%, Azərbaycan Respublikası üzrə isə 58,1% azalmışdır¹².

Aşağıdakı DSK-nin məlumatları əsasında hazırlanmış cədvəllərdə bu barədə illər üzrə daha geniş informasiya verilir¹³.

Cədvəl 3. Avtomobil nəqliyyatından atmosfer havasına atılmış adambaşına, ərazi və ÜDM vahidinə düşən çirkləndirici maddələr

	<i>Cəmi, min ton</i>	<i>Adambaşına düşən, kq</i>	<i>Ölkə ərazisinin 1 km²-nə düşən, kq/km²</i>	<i>ÜDM² vahidinə düşən, kq/manat</i>
2005	496,4	58,4	5732,1	39,6
2010	742,0	82,0	8568,1	27,6
2011	779,1	84,9	8996,5	29,5
2012	849,3	91,4	9807,1	31,4
2013	940,2	99,8	10856,8	32,8

¹¹ <http://eco.gov.az/az/109-etraf-muhitin-monitorinqi>.

¹² <http://www.economy.gov.az/index.php?lang=az>

¹³ <http://www.stat.gov.az/search/?q=Avtomobil+n%C9%99qliyyat%C4%B1ndan+atmosfer+havas%C4%B1na+at%C4%B1lm%C4%B1%C5%9F+adamba%C5%9F%C4%B1na%2C+%C9%99razi++v%C9%99+%C3%9CDM+vahidin%C9%99+d%C3%BC%C5%9F%C9%99n+%C3%A7irkli%C9%99ndirici+madd%C9%99l%C9%99r&submit=>

2014	965,9	101,3	11153.5	32,4
------	-------	-------	---------	------

Cədvəl 4. İstilik effekti yaradan qazların atılması (milyon ton CO₂ ekvivalentində)

	2012	2013	2014
Karbon qazı (CO ₂)	30.2	29.5	30.2
Azot bir oksid (N ₂ O)	3.1	3.1	3.2
Metan (CH ₄)	17.6	17.2	17.4
F-qazlar	0.9	1,0	1,0

Cədvəl 5. Sahələr üzrə istilik effekti yaradan qazların atılması

	2012	2013	2014
Energetika	39,3	38,2	39.1
Sənaye prosesləri	3,0	3,1	3.2
Kənd təsərrüfatı	7,0	6,9	7.1
Torpaqdan istifadə, onun dəyişdirilməsi və meşə təsərrüfatı ¹⁴	-5.4	-5.4	-5.5
Tullantılar	2,5	2,5	2,6
Torpaqdan istifadə, onun dəyişdirilməsi və meşə təsərrüfatı nəzərə almaqla, cəmi	51,8	50,7	52,0
Torpaqdan istifadə, onun dəyişdirilməsi və meşə təsərrüfatı istisna olmaqla, cəmi	46,4	45,3	46,5

Qiymətləndirmə: Bu alt istiqamət üzrə öhdəliklər tam icra olunduğundan qiymətləndirmə metodologiyasına uyğun olaraq fəaliyyətlərin icrası maksimum - 3 balla qiymətləndirilib.

4.5 Daşqın və subasma ilə bağlı fəvqəladə halların baş verə biləcəyi zonaların müəyyənləşdirilməsi, müvafiq qurumların istifadəsi üçün mütəmadi olaraq proqnozların tərtibi tədbirləri

Azərbaycan Respublikasının ərazisi dünyada daha çox sel müşahidə edilən ərazilər sırasına daxil edilir. Respublika ərazisinin təxminən yarısını əhatə edən Böyük və Kiçik Qafqaz dağ sistemlərində sel hadisələri daha intensiv baş verir. Ən çox sel hadisələri Böyük Qafqazın Cənub yamacında və Naxçıvan MR-ın yüksək dağlıq ərazisində baş verir. Daşqın və subasma ilə bağlı fəvqəladə halların baş verə biləcəyi zonaların müəyyənləşdirilməsi məqsədilə “Azərbaycanın sel xəritəsi” hazırlanmış və bu xəritə “Azərbaycanın Milli Atlası”nda öz əksini tapmışdır. Respublika çaylarında o cümlədən, transsərhəd

¹⁴ Minus “-” işarəsi ilə istilik effekti yaradan qazların absorpsiyası (udulması) göstərilmişdir.

çaylarda gözlənilən sululuqla bağlı gündəlik, ongünlük, aylıq yaz-yay (aprel-iyun) gursululuq dövrü proqnozlar və xəbərdarlıqlar sisteməlik hazırlanaraq müvafiq dövlət qurumlarına göndərilir¹⁵.

Respublikanın ən təhlükəli hesab olunan çaylarında (Kürmükçay, Tərtərçay, Daşğılçay, Girdimançay, Kişçay, Durucaçay və Dəmiraparançay) sel və daşqınlara qarşı 1818 pm uzunluğunda sahilbərkitmə (dəmir-beton, daş-beton, beton) işləri yerinə yetirilmişdir. Bundan əlavə, Ağstafa rayonunun Dağ Kəsəmən kəndinin yağış və sel sularından mühafizəsi tədbirləri üzrə uzunluğu 305 pm olan seltutan bəndin və onun üzərindəki qurğuların tikintisi işləri başa çatdırılmışdır¹⁶.

Qiymətləndirmə: *Bu alt istiqamətdə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərin icrası ilə bağlı məlumatların əldə edilməsində çətinlik yarandığından ETSN-ə və Fövqəladə Hallar Nazirliyinə (FHN) rəsmi sorğu göndərilib. ETSN sorğuya ətraflı cavab versə də, FHN-dən sorğuya cavab verilməmişdir. Buna görə də qiymətləndirmənin aparılması üçün məlumatların yetərsizliyi qeydə alınmışdır. Bu səbəbdən də adıçəkilən altistiqamət üzrə öhdəliklərin icrası əhəmiyyətli proqressin qeydə alınması kimi dəyərləndirilmiş və fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi səviyyəsi 2 balla qiymətləndirilmişdir*

4.6 Xammala qənaət, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin qorunması məqsədilə tullantıların idarə edilməsi tədbirləri

Sənaye və məişət tullantıları hər zaman gərgin ekoloji vəziyyətin yaranmasına səbəb olur. Artıq bir çox ölkələrdə bu problem həll edilmişdir. Zibilyandırma zavodları tikilir, orada məişət tullantıları çeşidlənir və yandırılır. Zibillərin yandırılmasından alınan enerji hesabına ətrafdakı yaşayış məntəqələri istilik və elektrik enerjisi ilə təmin edilir. Yandırılmış tullantıların qalıqlarından isə kompost düzəldilib gübrə kimi torpaqların münbitliyini artırmaq məqsədilə geniş istifadə olunur. Azərbaycan Respublikasında da bu istiqamətdə ciddi işlər görülüb. 30 iyun 1998-ci “İstehsalat və məişət tullantıları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul edilmiş və “İstehsalat və məişət tullantıları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə” 22 may 2007-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərman imzalamışdır. Bundan irəli gələn işlər görülmüşdür. “Təmiz Şəhər” Acıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılıb, Balaxanı Sənaye Parkı tikilib istifadəyə verilmişdir. Zavodun tərkibində işlənmiş mühərrik yağlarının emalı ilə məşğul olan “Ekokat” MMC və plastik butulkaların emalı sahəsində fəaliyyət göstərən “Az.Ekol.” MMC yaradılıb. “Təmiz Şəhər” Acıq Səhmdar Cəmiyyətinin 2015-ci ildə fəaliyyəti ilə bağlı hesabatda da tullantıların idarə olunması ilə bağlı geniş məlumat verilir¹⁷.

Cədvəl 6. Təkrar xammalın istifadəsi barədə. Tullantıların yaranması (min ton)¹⁸

¹⁵ ETSN-nin 18 iyul 2016-cı il tarixli cavab məktubundan.

¹⁶ http://mst.gov.az/userfiles/AMSTASC-05_06_2016.pdf

¹⁷ <http://tamizshahar.az/?s=%E2%80%9CT%C9%99miz+%C5%9E%C9%99h%C9%99r%E2%80%9D+Ac%C4%B1q+S%C9%99hmdar+C%C9%99miyy%C9%99tinin+2015-ci+ild%C9%99+f%C9%99aliyy%C9%99ti&lang=a>

¹⁸ <http://www.stat.gov.az/search/?q=T%C9%99krar+xammalın+istifadə%C9%99si+bar%C9%99d%C9%99&submit=>

	2012	2013	2014	2015
<i>Yaranmış tullantuların miqdarı - cəmi</i>	3096,7	2575,5	2386,0	2421.3
<i>o cümlədən fəaliyyət növləri üzrə:</i>				
<i>Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq</i>	12.3	18.7	18.4	20,0
<i>Mədəncixarma sənayesi</i>	542.9	334.3	550,0	196.7
<i>Emal sənayesi</i>	868.6	482.3	394.4	576.6
<i>Elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi</i>	11.2	5.6	3.3	4.6
<i>Tikinti</i>	0.7	1.2	1.1	3.3
<i>Digər iqtisadi fəaliyyət növləri</i>	13.9	1.2	63.9	85.4
<i>Ev təsərrüfatları</i>	1647.1	1670.9	1354.9	1534.7
<i>ÜDM vahidinə düşən bütün iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə tullantuların miqdarı, kq/min \$</i>	21,0	16.5	15,0	...
<i>Bir nəfərə düşən ev təsərrüfatları tullantularının miqdarı, kq</i>	177.2	177.4	142.1	159,0

Tullantuların idarə olunması sahəsində görülən işlərə baxmayaraq, problem ölkədə hələ də bütövlükdə həll edilməmişdir. Əhalinin bu istiqamətdə maarifləndirilməsi ilə bağlı ciddi işlər aparılmalı, bu məsələdə ixtisaslaşmış QHT-lər daha aktiv fəaliyyət göstərməlidirlər.

Qiymətləndirmə: *Konsepsiyada nəzərdə tutulan fəaliyyətlərin icrası ilə bağlı mühüm işlər görülsə də, bu sahədəki problemlərin bütünlüklə həll olunmasına imkan yaradan tam icra qeydə alınmadığından öhdəliklərin icrası vəziyyəti 2 balla qiymətləndirilmişdir.*

4.7 Torpaq ehtiyatlarının səmərəli idarə olunması tədbirləri

“Azərbaycan Respublikası Torpaq Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 25 iyun 1999-cu il tarixində qəbul edilmişdir. Torpaq Məcəlləsi Azərbaycan Respublikasında torpaq üzərində mülkiyyətin müxtəlif növlərinin tətbiqi əsasında yaranan torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinə, torpaq mülkiyyətçiləri, istifadəçiləri və icarəçilərinin torpaqla bağlı vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə və torpaq üzərində hüquqların müdafisinə, torpaqlardan səmərəli istifadə və onların mühafizəsi üçün şərait yaradılmasına, torpağın münbitliyinin bərpasına və artırılmasına, texnogen çirklənmə və dağılmadan korlanmış torpaqların rekultivasiyasına, təbii mühitin qorunmasına və yaxşılaşdırılmasına yönəlmişdir.

Bu alt istiqamət özündə çox geniş fəaliyyətlərin həyata keçirilməsini xarakterizə edir. Bura səhrələşmə prosesinin qarşısının alınması, iri sənaye və dağ-mədən obyektlərinin fəaliyyəti nəticəsində yararsız vəziyyətə düşmüş torpaqların bərpası, kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan istifadə sisteminin təkmilləşdirilməsi və torpaqların antropogen çirkləndirilməsinə qarşı mübarizə tədbirləri daxildir. Torpaq

ehtiyatlarının səmərəli istifadə olunması, səhrələşmə proseslərinin qarşısının alınması və kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan istifadə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 15 sentyabr tarixli 3043 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilən “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nın 6.3.3-cü bəndində nəzərdə tutulmuş “Səhrələşmə ilə mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planı”nın layihəsi hazırlanıb¹⁹.

Bununla bərabər torpaq ehtiyatlarının münbitliyinin artırılması məqsədi ilə hesabat müddətində ölkənin qeyri-meşə fondu torpaqlarında, o cümlədən Abşeron yarımadası və ona bitişik digər arid zonalarda, həmçinin magistral avtomobil yollarının kənarında aşağı keyfiyyətli torpaqlarla səciyyələnən ərazilərin təmizlənərək yararlı vəziyyətə gətirilməsindən sonra müasir metodlara əsaslanan iri yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilmiş, 4000 ha ərazidə 5 milyona yaxın müxtəlif növ ağac və kol cinsləri əkilmiş, bütün ərazilər müasir damcılı suvarma sistemi ilə təchiz edilmişdir. Bu layihələr çərçivəsində müxtəlif bölgələrdə 1800 ha sahədə 1 265 mindən artıq əsasən xaricdən gətirilmiş daha məhsuldar davamlı zeytun tingləri əkilmişdir. Azərbaycanda tarixən yaradılmış zeytun bağlarından hal-hazırda 900 hektara qədər qorunub saxlanılmışdır ki, son zamanlar əkilmiş zeytun ağaclarının hesabına onların sahəsi 3 dəfədən çox artmışdır. Xəzər dənizi suyunun duzsuzlaşdırılması üçün Salyan rayonunun Xıdırlı kəndində quraşdırılmış zavodda duzsuzlaşdırılmış sudan ətraf arid ərazilərdə salınmış yaşıllıqların suvarılmasında, ting və dekorativ güllərin yetişdirilməsində istifadə olunmuşdur.

Torpaq ehtiyatlarının mühafizəsi və səhrələşmə proseslərinin qarşısının alınması məqsədi ilə həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılmışdır²⁰.

Ölkədə icarəyə götürülmüş torpaqların təyinatı üzrə səmərəli istifadə edilməməsi nəticəsində yaranan torpaqların deqradasiyası ən aktual ekoloji problem olaraq qalmaqdadır. Səhrələşmə nəticəsində otlaq ərazilərində torpaq örtüyünün eroziyaya uğraması, şoranlaşması, münbit qatının itirilməsi, təbii ot örtüyünün seyrəkləşməsi, otlaq sahələrinin keyfiyyətinin aşağı düşməsi və nəticə etibararı ilə bioloji müxtəlifliyin itirilməsinə səbəb olur. Otlqların vəziyyətinin pisləşməsinin əsas səbəbi heyvandarlığın əsasən yarımköçəri ekstensiv üsullarla istifadəsi və bu zaman torpaqların mühafizəsi sahəsində mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş norma və qaydalara riayət olunması, torpaq ehtiyatlarının ekoloji vəziyyətini nəzərə alaraq heyvandarlığın dayanıqlı inkişafını təmin etmək üçün qabaqcıl üsulların tətbiq edilməsi ilə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasının 13 fevral 1999-cu il tarixində “Yerin təkisi haqqında Qanunu”nın icrasının təmin edilməsi haqqında qərar verilmişdir. Bu Qanun Yer Təkinin səmərəli istifadəsi və mühafizəsi sahəsində olan fəaliyyətləri əhatə edir. Qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub bölməsində yer təkinin

¹⁹ <http://eco.gov.az/az/39-illik-hesabat>

²⁰ <http://www.yap.org.az/az/view/news/13358/huseyn-bagirov-bu-gun-esas-diqqet-xususi-muhafize-olunan-tebiet-erazilerinin-bevnelxalq-standartlara-uygun-infrastrukturunun-yaradilmasina-yoneldilib>. Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirinin www.yap.org saytına müsahibəsindən.

öyrənilməsi (axtarış, kəşfiyyat), onun səmərəli istifadəsi, mühafizəsi və görülən işlərin təhlükəsizliyi ilə əlaqədar münasibətləri tənzimləyir, yerin təkindən istifadədə dövlətin, yer təkisi istifadəçilərinin və vətəndaşların mənafelərinin qorunmasını təmin edir.

Monitoring dövründə bu alt istiqamətlə bağlı da məlumatın əldə edilməsi çətinlik yaratmış və ETSN-nə sorğu ilə müraciət edilmişdir. Rəsmi cavab məktubunda bildirilir: “İri sənaye və dağ-mədən obyektlərinin fəaliyyəti nəticəsində korlanmış torpaqların reabilitasiyası ilə bağlı ETSN-nin səlahiyyətləri çərçivəsində monitoring nəzarət tədbirləri müntəzəm olaraq aparılmışdır. Torpaqların mühafizəsi üzrə 1 015 akt və 451 protokol tərtib olunmuş, müəyyən edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün məcburi olan 421 müddətli “məcburi göstəriş” verilmişdir. Bununla yanaşı faydalı qazıntıların rekultivasiya edilmiş və torpaq örtüyünün bərpası işləri aparılmışdır”²¹.

Lakin dağ-mədən sənəyisində tətbiq olunan texnika və texnologiyalar istər mədən qazma, tunel açma, istərsə də partlayış işlərinin həyata keçirən zaman yeni avadanlıqlar tətbiq olunsaydı, bu ətraf mühitə təsirsiz hesab etmək olmaz. Dağ-mədən işləri ilə bəzən sənayedə sülhməramlı qazma-partlayış işləri, sualtı-texniki xidmət və sualtı-partlayış işləri də aparılır. Fövqəladə Hallar Nazirliyinin nəzdində Sənayedə İşlərin Təhlükəsiz Görülməsi və Dağ-mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyi fəaliyyət göstərir. Bu agentlik texniki təhlükəsizlik məsələləri üzrə dövlət nəzarəti funksiyasını həyata keçirən, fövqəladə halların qarşısının alınmasının təşkilində iştirak edən icra hakimiyyəti orqanıdır. Dağ-mədən sənayesinin inkişaf etdiyi bütün ölkələrdə təhlükəsizlik məsələləri ciddi əhəmiyyət daşıyır və bu sahəyə ciddi nəzarət olunur. FHN Azərbaycanda tam dünya standartlarına uyğun olaraq, yüksək səviyyədə bu funksiyaları həyata keçirsə də, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində görülmüş işlər barədə məlumatlar əldə etmək mümkün olmamışdır, nazirlik rəsmi sorğunu cavablandırmamışdır.

“Neftlə çirkləndirmə hallarına hazırlığın təmin edilməsi, bunlara qarşı mübarizə və əməkdaşlıq haqqında” 1990-cı il tarixli Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmaq barəsində” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, neftayırma zavodlarında zərərli maddələrin tutulması istiqamətində görülən işlərə gəlinə, ARDNŞ tərəfindən yaradılan "Ekol Mühəndislik Xidmətləri" tərəfindən 2006-cı ildən başlayaraq orta hesabla bir ildə Heydər Əliyev adına Bakı Neftayırma Zavodundan (BNZ) atılan 12.5 milyon m³, "Azərneftyağ" NEZ-dan isə atılan 10.9 milyon m³ sənaye çirkab suları norma həddinə qədər təmizlənməmiş, hər iki zavodun istehsalat sahələrində uzun illər yığılıb qalmış 35.5 min ton, "Bibiheybət" sahəsində isə 6.2 min ton neftşlam emal edilərək zərərsizləşdirilmişdir ki, bu da ətraf mühitə atılan zərərli maddələrin miqdarını xeyli dərəcədə azaltmışdır²².

Azərbaycan qədim suvarma əkinçiliyi diyarıdır. Suvarılan torpaqlar ölkənin kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin üçdə birini (1424 min hektar) təşkil etsə də, ölkədə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının 90%-ə qədəri bu torpaqlardan götürülür. Torpağa antropogen təsirin artması, yəni insanların düzgün olmayan təsərrüfat fəaliyyəti, torpaq ehtiyatlarının idarə edilməsindəki bəzi

²¹ ETSN-nin 18 iyul 2016-cı il tarixli cavab məktubundan.

²² http://www.ekol.az/index.php?begin=80&action=news_index

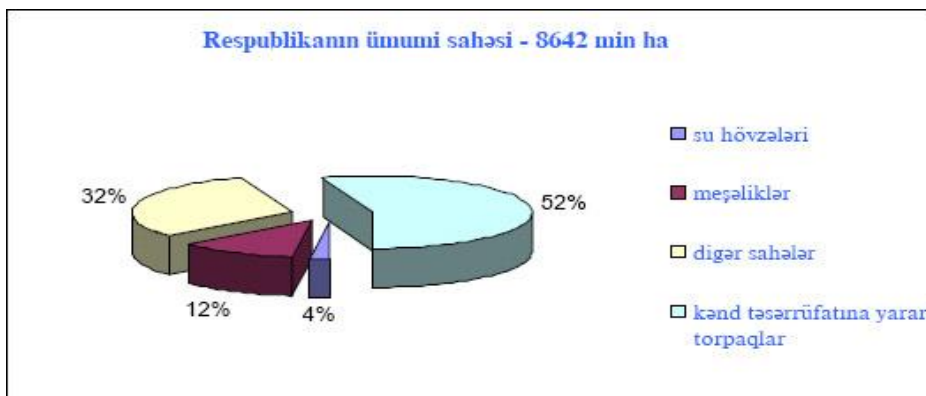
çatışmazlıqlar və iqlim dəyişmələrinin təsiri nəticəsində torpaqlarda deqradasiya prosesləri kəskin şəkildə artmışdır. Mütəxəssislərin qənaətinə görə torpaqların tənəzzülə uğraması əsasən mal-qaranın örüş-otlaq sahələrində normadan artıq otarılması (artıq yüklənmə), meşələrin qırılması, floranın məhv edilməsi və torpaqların səmərəsiz istifadəsi və sənaye istehsalının təsiri nəticəsində baş verir. Bununla yanaşı, torpaqların və suvarma suyunun kimyəvi çirklənməsi, kənd təsərrüfatı bitkilərinin pestisidlər və aqrokimyəvi maddələrlə düzgün işlənilməməsi nəticəsində baş verən kimyəvi çirklənmə həlli vacib olan məsələlərdir. Ən vacibi isə torpaqların ağır metallarla çirklənməsinin qarşısının alınmasıdır.

Torpaqların deqradasiyanın əsas forması meşəsizləşmə, səhralaşma, duzlaşma və torpaqların eroziyaya uğramasıdır. Kənd təsərrüfatının stabil inkişafının təmin edilməməsi, səmərəsiz suvarma və digər aqrotexniki tədbirlərin düzgün təşkil olunmaması torpaqların yamaclarda və digər meyilli ərazilərdə becərilməsi, kortəbii meşə materiallarının istehsalı və otların normadan artıq yüklənməsi nəticəsində müxtəlif deqradasiya proseslərinin inkişafına zəmin yaranır. Səthi su axınlarının baş verməsi, eləcə də küləyin təsiri torpaqların mexaniki sürətdə dağılmasına, eroziya prosesinin inkişafına şərait yaradır. Əsas istehsal vasitəsi olan torpaq sahələri müxtəlif dərəcədə deqradasiyaya məruz qalıb.

Rəsmi məlumatlara görə, ölkə ərazisi üzrə 43,3% torpaq sahəsi bu və ya digər dərəcədə eroziyaya uğramış (o, cümlədən 15,5% şiddətli), 1332,5 min ha müxtəlif dərəcədə şorlaşmış (o, cümlədən 220537 ha çox şiddətli), 1339,0 min hektarı (o, cümlədən 8450 ha şiddətli) isə bu və ya digər səviyyədə şorakətləşmişdir²³.

Deqradasiya proseslərinin arealının günbəgün genişləndiyini və onun təsirinə məruz qalmış torpaq sahələrinin becərilməsi sahəsində ən keyfiyyətli toxum və əkin materiallarından, suvarma suyundan, gübrələrdən, pestisidlərdən və kənd təsərrüfatı texnikalarından istifadənin lazımı səmərə vermədiyini nəzərə alaraq, birinci növbədə bu torpaq sahələrinin münbitliyinin bərpası və meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində təxirəsalınmaz tədbirlər görülməlidir.

Diaqram 1. Torpaq, meşə və su hövzələri²⁴

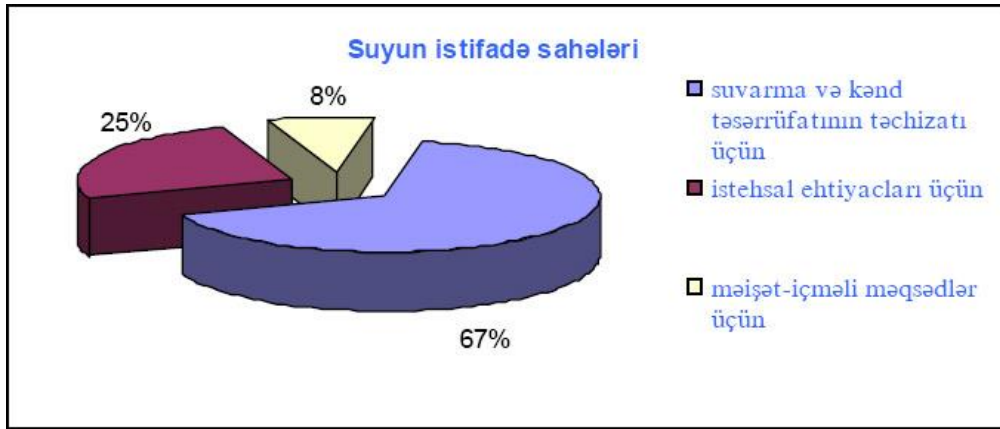
Hazırda səhralaşmanın arealı çox sürətlə genişlənir. Torpaqdan düzgün istifadə edilmədikdə (nəzarətsiz) də arid iqlimli rayonlarda səhralaşma prosesi baş verir. Bu rayonlarda səhralaşma əsasən

²³ <http://olaylar.az/news/sosial/163133>

²⁴ Hər 3 diaqram DSK-nin statistik məlumatları əsasında hazırlanmışdır.

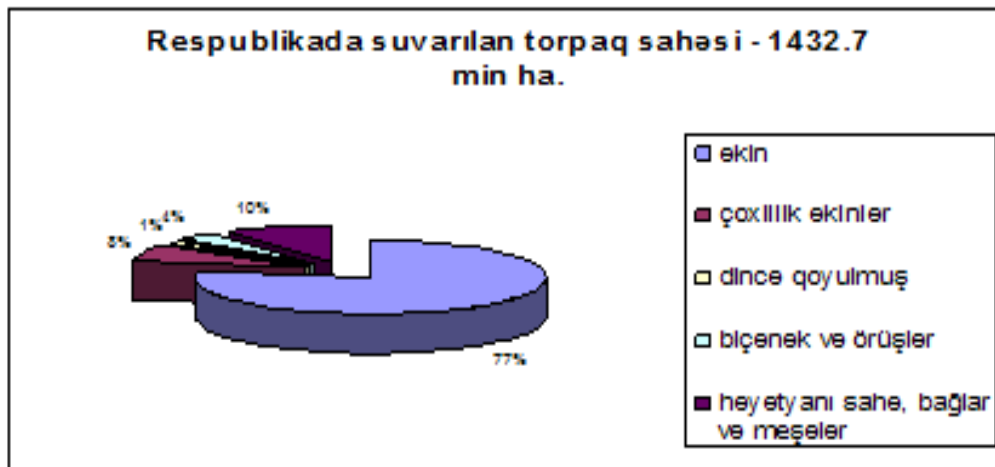
suvarma ilə əlaqədardır. Torpaq-iqlim şəraiti Azərbaycanda suvarılan torpaq sahəsini 3,0-3,5 mln. hektara qədər artırmağa imkan verir. Lakin su ehtiyatlarının çatışmazlığı bunun həyata keçirilməsinə yol vermir.

Diaqram 2. Sudan istifadə

Dünyada suvarılan torpaqların 30%-ə qədəri şoranlaşmaya məruz qalmışdır. Hər il dünyada suvarılan torpaqların 1,5 mln. ha -ı şoranlaşaraq sıradan çıxır. Quraqlığın da səhralaşma prosesinə böyük təsiri vardır. 1925-ci ildə cəmi 510 min hektar suvarma şəbəkəsi ilə təchiz olunmuşdursa, sonrakı illərdə həyata keçirilmiş meliorativ tikinti işləri hesabına suvarılan sahələrin həcmi 2000-ci ildə 1426 min hektara, 2006-cı ildə 1432,7 min hektara çatdırılmışdır.

Diaqram 3. Suvarılan torpaqlar

Azərbaycan quru iqlimə malik (arid) zonada yerləşdiyinə görə burada kənd təsərrüfatının inkişafı həmişə süni suvarma ilə mümkün olmuşdur. Ölkədə su ehtiyatlarının qıtlığı, onların bölgələr üzrə qeyri-bərabər paylanması və əsas əkinçilik bölgələrində torpaqların şorlaşmaya meyli olması meliorasiya və suvarma işlərini zərurətə çevirmişdir. Respublikada su ehtiyatlarının idarə olunması, istifadəsi və mühafizəsi digər aidiyyəti dövlət orqanları ilə qarşılıqlı şəkildə Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti (MST ASC) tərəfindən həyata keçirilir.

Torpaqdan düzgün istifadə edilmədikdə (nəzarətsiz) də arid iqlimli rayonlarda səhrələşmə prosesi baş verir. Bu rayonlarda səhrələşmə əsasən suvarma ilə əlaqədardır. Dünyada suvarılan torpaqların 30%-ə qədəri şoranlaşmaya və şorakətləşməyə məruz qalmışdır. Dünyada hər il suvarılan torpaqların 1,5 mln. ha-ı şorlaşaraq sıradan çıxır. Şimali Amerikada deqradasiyaya uğrayan suvarılan torpaqlar 28%, Avropada 16%, Avstraliyada 13% təşkil edir. Rusiyada deqradasiyaya uğrayan suvarılan torpaqların sahəsi inkişaf etmiş ölkələrdən çox olub 35%-ə çatır²⁵.

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi ekspertlərinin MST ASC-də keçirdiyi görüşdə ASC-nin rəsmiləri Respublikamızda 600 min hektarda şor ləkələrinin olduğu, 1993-cü ildən bəri cari yuma aparılmadığı faktını təsdiq ediblər²⁶.

Qiymətləndirmə: *Konsepsiyada nəzərdə tutulan fəaliyyətlərin icrası ilə bağlı mühüm işlər görülsə də, bu sahədəki problemlərin bütünlüklə həll olunmasına imkan yaradan tam icra qeydə alınmadığından öhdəliklərin icrası vəziyyəti 2 balla qiymətləndirilmişdir.*

4.8 Ölkədə aparılan tikinti-abadlıq işləri və iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı üzrə həyata keçirilən işlər zamanı ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləri

Bu alt istiqamətin icrasını qiymətləndirmək məqsədilə ETSN-nə sorğu göndərilmişdir. Cavab məktubunda deyilir: “Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması, ekoloji tarazlığın qorunması və davamlı inkişafın təmin edilməsi məqsədilə dövlət ekspertizası istiqamətində Nazirliyə təqdim olunmuş müraciətin böyük əksəriyyəti respublika iqtisadiyyatının mühüm sferaları olan sənaye, energetika, neft-qaz, yol tikinti, şəhərdaxili təsərrüfat, su-kanalizasiya xidməti sahələri və s., o cümlədən sahibkarlıq fəaliyyəti sahələri ilə əlaqədar olmuşdur. Mülkiyyət təbəçiliyindən asılı olmayaraq aparılan tikinti-abadlıq işləri və iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı üzrə həyata keçirilən layihələrin ekoloji ekspertizası zamanı ətraf mühitin mühafizəsinə dair tələblərin layihədə nəzərdə tutulması müəyyənləşdirilir və icra müddətində əməl edilməsi zəruri olan ekoloji tələblərin çərçivəsi müəyyənləşdirilir.

Ekoloji ekspertizada layihələr üzrə əsas ekoloji tələblər müasir texnoloji avadanlıq və vasitələrdən istifadə olunmaqla ətraf mühitə təsirlərin azaldılmasına yönəldilmişdir. Əsasən neft-qaz, şəhərlərin istilik təchizatı, məktəb-bağça, səhiyyə tikintiləri, fərdi sahibkarlıq obyektləri üzrə çox saylı layihələr razılaşdırmaq üçün təqdim olunmuşdur. Təqdim olunmuş layihələrə aidiyyəti üzrə zərurət yarandıqda

²⁵ http://files.preslib.az/projects/azereco/az/eco_m2_6.pdf

²⁶ <http://www.qhtxeber.az/news/a-18228.html>

sahə ekspertləri cəlb olunmaqla müəyyən olunmuş müddətlərdə baxılaraq münasibət bildirilmiş, çoxsaylı müzakirələrin aparılmasında əməkdaşların iştirakı təmin olunmuşdur. Zərurət yarandığı bir çox hallarda layihə müəllifləri və ekspertlərin iştirakı ilə birbaşa geniş müzakirələr keçirilmişdir. Tikinti-abadlıq işləri və iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı üzrə həyata keçirilən tədbirlər zamanı ətraf mühitin mühafizəsi tələblərinin yerinə yetirilməsinə nəzarət, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsinə dair qanunvericiliyin qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun təkmilləşdirilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi mədəniyyətinin aşılınması məqsədilə ictimaiyyətin məlumatlandırılması üzrə fəaliyyət xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17.11.2014-cü il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Tikinti layihələrinin ekspertizada keçirilməsi Qaydaları”na uyğun olaraq, tikinti layihələrinin eksperizadan keçirilməsi üçün ekspertiza müəssisəsinə təqdim edilən sənədlərin siyahısına tikinti layihə sənədləri ilə yanaşı ekoloji bölmələr əlavə edilmişdir. Hesabat dövrü ərzində müvafiq layihələr üzrə ekoloji bölmələr tələb olunaraq, Fərmanın icrası təşfiq edilmiş və ekoloji eksperizası rəyləri verilmişdir. Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında qanun layihəsinin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar BMT Avropa İqtisadi Komissiyası və Aİ Çərç Tərəfdaşlığı ölkələri üçün Yaşıl İqtisadiyyat - “EaP Green” proqramı kimi beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq həyata keçirilmişdir. Eyni zamanda, layihələrin ekspertizası prosesinə ictimaiyyətin və maraqlı qurumların cəlb edilməsi, eləcə də elektron xidmətlərin göstərilməsi fəaliyyəti intensivləşdirilmiş, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərilmişdir. Hüquqi bazanın beynəlxalq tələblərə tam uyğunluğunun təmin olunması məqsədilə “Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu layihəsi və ətraf mühitə zərərli təsirləri müəyyən edilən iqtisadi fəaliyyət növlərinin siyahısı hazırlanaraq, NK-ya təqdim edilmişdir. Sözügedən qanun layihəsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində beynəlxalq qanunvericiliyin tələblərinə, xüsusilə Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrə, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) sahəsində 85/337/EC və strateji ekoloji qiymətləndirmə (SEQ) sahəsində 2001/42/EC sayılı Avropa Direktivlərinə uyğunlaşdırılması təmin edilmişdir. Bununla yanaşı, dövlət ekoloji ekspertizasına tikinti abadlıq işləri və iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı üzrə təqdim olunmuş layihələrin ekoloji ekspertizası rəylərində ətraf mühitin mühafizəsi üzrə ekoloji tələblər, eləcə də mümkün ən yaxşı texnologiyaların tətbiqi müntəzəm təşfiq edilmişdir. Hesabat dövrü ərzində (2013-2015-ci illər və 2016-ilin birinci yarımili) ETSN-ə ekoloji ekspertiza ilə əlaqədar 16 942 müraciət daxil olmuş və qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq qaydada baxılaraq cavablandırılmışdır.

Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı ölkədə aparılan tikinti-abadlıq işləri və iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı üzrə həyata keçirilən tədbirlər zamanı ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunması daim nəzarətdə saxlanılmışdır²⁷.

Qiymətləndirmə: *Bu sahədə nəzərdə tutulan tədbirlər tam yerinə yetirildiyindən öhdəliklərin icrası vəziyyəti 3 balla qiymətləndirilmişdir.*

---

²⁷ ETSN-nin 18 iyul 2016-cı il tarixli cavab məktubundan

4.9 Mənzil-kommunal təsərrüfatı sahəsində köklü islahatların aparılması (içməli su, kanalizasiya və istilik təchizatı sistemlərinin qurulması) tədbirləri

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 fevral 2014-cü il tarixli 118 nömrəli Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikası Regionlarının 2014-2018-ci illərdə Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir²⁸. Son on ildə regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı qəbul edilmiş dövlət proqramlarının icrası böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət Proqramı'nın icrası ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə, makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasında, regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsində, yeni müəssisələrin və iş yerlərinin yaranmasında, irimiqyaslı infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsində, kommunal xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsində, nəticədə əhalinin rifah halının daha da yaxşılaşdırılmasında və yoxsulluq səviyyəsinin aşağı düşməsində müstəsna rol oynayacaq.

Monitorinq zamanı ölkə əhalisinin su xidmətlərindən və kanalizasiya sistemindən istifadə imkanları təkmilləşdirilməsi, şəhər və qəsəbələr su təmizləyici qurğuların qurulması, iqtisadi cəhətdən səmərəli olmayan qazanxanaların ləğvi və yeni istilik təchizatı mənbələrinin tikilməsi sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətlərlə bağlı məlumatlar açıq informasiya mənbələrindən əldə edilmişdir. Bundan əlavə MQ tərəfindən Oğuz və Zaqatalanın içməli su təchizatı və çirkab suların təmizlənməsi sistemlərinin qurulması ilə bağlı müvafiq sistemlərə yerində baxış keçirilib.

“Regionların 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq Bakı şəhəri və onun qəsəbələrinin etibarlı və dayanıqlı su təchizatının yaxşılaşdırılması məqsədilə yeni sutəmizləyici qurğuların inşası, paylayıcı magistral kəmərlərin, su və kanalizasiya xətlərinin tikintisi və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində bir sıra işlər görülmüşdür. Belə ki, 2015-ci ildə paytaxt və qəsəbələrdə 315.2 km uzunluğunda müxtəlif diametrlili su xətti, 47,6 km uzunluğunda kanalizasiya xətti və ya kollektor çəkilmiş, 9 su anbarı, 2 su və 1 kanalizasiya nasos stansiyası, 1 sutəmizləyici qurğu tikilmiş, 45156 ədəd su sayğacı, o cümlədən 38556 ədəd “smart-kart” tipli su sayğacı quraşdırılmışdır²⁹.

2014-cü ildə 40 minə yaxın əhalisi olan 50 kənddə məhz Azərbaycanda istehsal olunmuş modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılmışdır³⁰.

Ümumilikdə əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz içməli suya olan tələbatının ödənilməsi məqsədi ilə 2007-2015-ci illər ərzində ETSN tərəfindən rayonun 320 yaşayış məntəqəsində modul tipli su təmizləyici qurğular quraşdırılaraq 530 min əhali keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilmişdir. “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı” çərçivəsində 2015-ci ildə 122 mindən artıq əhalisi olan 58 yaşayış məntəqəsində içməli sutəmizləyici qurğular quraşdırılıb. Hazırda 60 mindən çox əhalisi olan 54 yaşayış məntəqəsində sözügedən qurğular quraşdırılır. Bununla da 384 yaşayış məntəqəsində keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilən əhalinin sayı 625 mini keçib. Bakı və Sumqayıt şəhərləri, həmçinin Abşeron yarımadasının digər yaşayış məntəqələrinin mərkəzləşdirilmiş su təchizatının

²⁸ <http://president.az/articles/11089>

²⁹ <http://www.azersu.az/97-D%C3%B6vl%C9%99t+Proqramlari>

³⁰ <http://eco.gov.az/az/14-musahibe-ve-cixislar>

yaxşılaşdırılması məqsədilə Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin tikintisi başa çatdırılmış, Samur-Abşeron kanalının və “Taxtaköprü” su anbarının tikintisi layihələri uğurla icra olunur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar tədbirlər haqqında” Sərəncamlarına əsasən Kür-Araz boyu və digər yaşayış məntəqələrində əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin edilməsi məqsədi ilə ETSN tərəfindən 2007-2012-ci illər ərzində 20 rayonun 221 yaşayış məntəqəsində modul tipli su təmizləyici qurğular qurularaq istismara verilmiş və 400 mindən artıq əhali Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının normalarına cavab verən içməli su ilə təmin edilmişdir³¹. Ölkədə mərkəzləşmiş kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması, mövcud çirkab su təmizləyici qurğuların modernləşdirilməsi və yenilərinin inşası üzrə iri miqyaslı layihələr həyata keçirilir.

“2014-2016-cı illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı” - na uyğun olaraq Bakı şəhəri və onun qəsəbələrinin etibarlı və dayanıqlı su təchizatının yaxşılaşdırılması məqsədilə yeni sutəmizləyici qurğuların inşası, paylayıcı magistral kəmərlərin, su və kanalizasiya xətlərinin tikintisi və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində bir sıra işlər görülmüşdür.

Hesabat dövründə “Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin aşağıdakı layihələri həyata keçirib:

“*Şəhər su təchizatı və kanalizasiya layihəsi*”: - Ağdaş və Göyçay şəhərlərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasını nəzərdə tutan “Şəhər su təchizatı və kanalizasiya layihəsi” su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması üzrə tikinti-quraşdırma işlərinə 2008-ci ildə başlanılmışdır.

“*Su təchizatı və kanalizasiya investisiya proqramı*”; - 06 iyun 2012-ci il tarixdə Naxçıvan şəhərində “Su təchizatı və kanalizasiya investisiya layihəsi - 2” üzrə “Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti ilə Asiya İnkişaf Bankı arasında, eləcə də Naxçıvan Dövlət Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Komitəsi ilə Asiya İnkişaf Bankı arasında Layihə Sazişlərinin imzalanma mərasimi keçirilmişdir. vəsaitin 130 milyon dolları Naxçıvan şəhərində, 170 milyon dolları isə Göyçay, Ağdaş və Beyləqan şəhərlərində su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasına sərf olunacaq.

“*Açıq Kommunal İnfrastruktur Proqramı II*”; - Gəncə və Şəki şəhərlərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasını nəzərdə tutur.

“*Kiçik şəhərlərdə su təchizatı və kanalizasiya layihəsi*”; - Layihə Qusar, Xaçmaz, Xızı, Qobustan və Naftalan şəhərlərində su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasını əhatə edir. 2012-ci il aprel ayının 19-da Qusar və Xaçmaz şəhərlərinin, mayın 2-də isə Xızı şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması layihələrinin təməlqoyma mərasimi keçirilmişdir.

Kür sutəmizləyici qurğuları – Sabirabad - Saatlı magistral su kəməri; - Sabirabad, Saatlı və Hacıqabul rayonlarının 160 minə yaxın sakinini keyfiyyətli içməli su ilə təmin etmək üçün Hacıqabul rayonunun Talış kəndi yaxınlığında yerləşən və Abşeron yarımadasını içməli su ilə təmin edən Kür sutəmizləyici qurğularından 62 km uzunluğunda magistral su kəməri tikilmişdir.

³¹ <http://eco.gov.az/uploads/hesabat/Jurnal-II.pdf>

Azərbaycanın 6 rayonunda milli su təchizatı və kanalizasiya proqramı layihəsi; - “Azərbaycanın 6 rayonunda milli su təchizatı və kanalizasiya proqramı layihəsi” çərçivəsində Astara, Daşkəsən, Gədəbəy, Tərtər, Samux və Qazax şəhərlərinin su təchizatı və kanalizasiya infrastrukturlarının yenidən qurulmasını həyata keçirilir.

Mövcud istilik təchizatı mənbələrinin modernləşdirilməsi istiqamətində isə “Azərtiliktəchizat” ASC əhəmiyyətli işlər görmüşdür. 2005-2015-ci illərdə Bakı şəhərində və respublikanın regionlarında 166 yeni istilik mənbəyi yaradılmış, 108 köhnə tipli qazanxana müasir avadanlıqlar quraşdırılmaqla modernləşdirilmiş, rayon istilik qazanxanalarından qidalanan 57 istilik məntəqəsi yenidən qurularaq müasir qazanxaya çevrilmiş, 271 qazlaşdırma layihəsi icra edilmiş, 9 istilik məntəqəsi əsaslı təmir olunmuş, 1900-ə yaxın yaşayış binasının aşağı paylama istilik xətləri əsaslı təmir edilmiş, yeni tikilən, modernləşdirilən və ya modul qazanxana quraşdırılan təhsil və səhiyyə müəssisəsinin hər birində və əlavə olaraq daha 250 təhsil və səhiyyə müəssisəsində aşağı paylama və binadaxili istilik sistemi əsaslı təmir olunaraq istilik təchizatı bərpa edilmişdir. Yeni qazanxanaların tikintisi və ya modernləşdirilməsi ilə bərabər məhəllədaxili istilik xətlərin yenidən qurulması, binaların aşağı paylama istilik sistemlərinin tam bərpası layihəyə daxil edilmişdir. Yeni tikilən və modernləşdirilən qazanxanalarda Avropa ölkələrində istehsal edilən enerjiyə qənaət və ekoloji tələblərə tam cavab verən müasir qazanxana və istilik şəbəkəsi avadanlıqları quraşdırılır³².

Qiymətləndirmə: *Konsepsiyada nəzərdə tutulan fəaliyyətlərin icrası ilə bağlı mühüm işlər görülsə də, bu sahədəki problemlərin bütünlüklə həll olunmasına imkan yaradan tam icra qeydə alınmadığından öhdəliklərin icrası vəziyyəti 2 balla qiymətləndirilmişdir.*

4.10 Ətraf mühitin qorunması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq, qanunvericiliyin qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması, səmərəli monitoring və nəzarət mexanizmlərinin yaradılması, ictimaiyyətin məlumatlandırılması, ekologiya və təbiətin mühafizəsi sahəsində elmi araşdırma fəaliyyətinin dəstəklənməsi

Ölkədə ekologiyaya və ətraf mühitin mühafizəsinə dair bir sıra qanunlar və bundan irəli gələrək qəbul olunan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, NK-nın normativ hüquqi aktları mövcuddur. Bu qanunvericilik aktları respublikada həmin sahənin hüquqi əsaslarını müəyyən etməklə Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrlə birgə hüquqi baza rolunu oynayır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 14 sentyabr tarixli 593 nömrəli Fərmanı ilə “Respublika Prezidentinin 2001-ci il 18 sentyabr tarixli 583 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi haqqında Əsasnamədə dəyişikliklər” edilib. Ölkə Prezidentinin 2015-ci il 14 sentyabr tarixli 594 nömrəli Fərmanı ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Geodeziya və Kartoqrafiya üzrə Dövlət Agentliyi yaradılaraq onun Əsasnaməsi təsdiq edilib. “Yaşılıqların mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasının təmin edilməsi barədə” Azərbaycan

³² <http://azeristilik.gov.az/index.php?page=sp&n=11>

Respublikası Prezidentinin Fərman layihəsi işlənib hazırlanaraq aidiyyəti dövlət orqanları ilə razılaşdırılıb və “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununa uyğun olaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim olunub. “Yaşılıqların müfəssəl siyahısını, təyinatını və onlardan istifadə Qaydası”nın (rejiminin) layihəsi hazırlanaraq aidiyyəti dövlət orqanları ilə razılaşdırılıb və NK-ya göndərilmə mərhələsindədir.

2015-ci ildə ETSN-nin ətraf mühitin qorunmasına yönəlik səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyəti, həmçinin beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində də uğurla davam etdirilib. Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində 2015-ci ildə görülmüş işlər barədə geniş məlumat Əlavə 2-də verilmişdir.

ETSN-də *Ekoloji Təbliğət Şöbəsi* yaradılmışdır. Şöbənin tərkibində olan İctimaiyyətlə əlaqələr və təbliğət sektoru nazirliyin təbliğət siyasətinin formalaşmasında iştirak etmək və ətraf mühitin mühafizəsi və təbii mühitlə əlaqədar tərbiyə, təbliğət və təşviqat işlərini aparılması yolları haqqında təkliflər vermək, əhali arasında ekoloji maarifçiliyin, ekoloji təhsilin və təbiətə humanist münasibətin təbliğini təşkil etmək, ətraf mühitin mühafizəsinə həsr edilmiş plakat və bukletlərin hazırlanması üçün təkliflər vermək, ekologiya və təbii sərvətlər sahəsində fəaliyyət göstərən QHT ilə informasiya mübadiləsinin aparılmasını təşkil etmək məqsədilə təsis edilmişdir.

Sektor tərəfindən ictimaiyyət arasında ekoloji cəhətdən maarifləndirmə işlərinin aparılmasında iştirak təmin edilir, Ərazi Ekologiya və Təbii Sərvətlər şöbələrində ekoloji təbliğət işinin və guşələrin təşkil edilməsi sahəsində şöbələrə lazımi köməkliklər göstərilir, Nazirliyin fəaliyyəti barəsində məlumatların müəyyən olunmuş qaydada geniş ictimaiyyətə çatdırılması məqsədi ilə müntəzəm olaraq görüşlər, mətbuat konfranslarının keçirilməsi təşkil edilir.

ETSN yarandığı gündən etibarən onun çoxşaxəli fəaliyyətində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində *ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması* prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasında əhəlinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsini təmin etmək məqsədilə nazirlikdə *Ekoloji təbliğət şöbəsi* yaradılmışdır. Şöbənin tərkibində olan *İctimaiyyətlə əlaqələr və təbliğət sektoru* nazirliyin təbliğət siyasətinin formalaşmasında iştirak etmək və ətraf mühitin mühafizəsi və təbii mühitlə əlaqədar tərbiyə, təbliğət və təşviqat işlərini aparılması yolları haqqında təkliflər vermək, əhali arasında ekoloji maarifçiliyin, ekoloji təhsilin və təbiətə humanist münasibətin təbliğini təşkil etmək, ətraf mühitin mühafizəsinə həsr edilmiş plakat və bukletlərin hazırlanması üçün təkliflər vermək, ekologiya və təbii sərvətlər sahəsində fəaliyyət göstərən qeyri hökumət təşkilatları ilə informasiya mübadiləsinin aparılmasını təşkil etmək məqsədilə təsis edilmişdir.

Mətbuatla İş sektoru KİV-lərlə əlaqəni yaratmaq və nazirliyin fəaliyyəti barədə onlara daha dolğun və keyfiyyətli məlumatın verilməsi məqsədi ilə təsis olunub.

ETSN-in, o cümlədən onun tabeli qurumlarının fəaliyyətinə dair ictimaiyyəti maraqlandıran məlumatların onlara çatdırılması kimi mühüm və məsuliyyətli işi *Mətbuatla İş sektoru* yerinə yetirir. Burada məqsəd əhaliyə düzgün ekoloji məlumatların çatdırılması, ekoloji maarifləndirmə və ekoloji təbliğət işlərinin düzgün təşkil olunmasıdır.

Azərbaycan Respublikasında əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsini təmin etmək məqsədilə *Milli monitoring şəbəkəsinin təkmilləşdirilməsi* üçün Bakı şəhərində atmosfer havasının çirklənməsinin fasiləsiz monitoringinin keçirilməsi məqsədilə 1 ədəd üçüncü nəsil avtomatik stansiyalar kompleksinin və radiasiya, səs-küy, vibrasiya, toz və qazların ölçülməsi məqsədi ilə 6 ədəd avtomatik portativ cihazın alınaraq qurulması istiqamətində işlər aparılır. Ətraf mühitin monitoringi istiqamətində atmosfer havası, yağıntılar, səth suları, torpaq və radiasiya fonu üzrə ümumilikdə 98 108 nümunə üzərində 125 435 analiz edilib. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda 4 775 nümunə üzərində 52 685 analitik, ekotoksikoloji və mikrobioloji təhlil aparılıb. “Günəşli” yatağında baş vermiş qəza nəticəsində dəniz ətraf mühitində yarana biləcək ekoloji təsirləri müşahidə etmək məqsədi ilə həmin ərazidə monitoringlər keçirilib və hazırda da davam etdirilir. Aparılan təhlillərin nəticəsinə görə dəniz ekosisteminə əhəmiyyətli mənfi təsir aşkar edilməyib³³.

Ekologiya və təbiətin mühafizəsi sahəsində elmi araşdırma fəaliyyəti Geoloji-kəşfiyyat işləri 58 zonada yerinə yetirilib. Axtarış işləri nəticəsində xammal ehtiyatını yüksək səviyyədə təmin edə biləcək qara, əlvan və nəcib metallar üzrə perspektivli sahələr və zonalar aşkarlanıb. Eyni zamanda, hidrogeoloji, mühəndis-geoloji və geoekoloji işlər və yeraltı şirin suların axtarışı işləri davam etdirilib, ekzogen geoloji proseslərə məruz qalan sahələr tədqiq olunaraq onların inkişafı, gələcəkdə təhlükə yaranması haqqında əlaqədar təşkilatlar məlumatlandırılıb. Seysmogeodinamik şəraitin mütəmadi olaraq tədqiqi və təhlili əsasında ölkə ərazisində baş verə biləcək geodinamik proseslərin intensivliyi, potensial seysmik risk zonalarının qiymətləndirilməsi barədə regional və lokal monitoring şəbəkəsinin toplanmış məlumatları əsasında Azərbaycan Respublikası ərazisinin seysmogeodinamik şəraiti haqqında “Xüsusi Bülletenlər” toplusu hazırlanıb. Bununla yanaşı “Azərbaycan Respublikasının 1:500 000 miqyaslı təbii radioaktivlik xəritəsi” tərtib olunub, “Bakı şəhərinin cənub-şərq kəsiminin seysmik mikrorayonlaşdırılması xəritəsi”nin hazırlanması istiqamətində tədqiqatlar aparılıb³⁴.

Geodeziya və Kartoqrafiya fəaliyyəti ilə əlaqədar topoqrafiya-geodeziya işləri üzrə beynəlxalq rəqəmsal xəritə standartlarında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Yüksəklik Şəbəkəsi, Dövlət Geodeziya Şəbəkəsi işləri, ölkə ərazisini tam, həmsərhəd ölkələrin ərazilərini qismən əhatə edən 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000 miqyaslarda rəqəmsal topoqrafik xəritələrin hazırlanması, 2 980 trianqulyasiya, poliqonometriya məntəqəsində nivelir nişanlarının müayinəsi və bərpası, 664 məntəqədə müşahidə, həmçinin topoqrafik planalma, köhnə xəritələrin təzələnməsi, yeni xəritələrin tərtibatı və çapa hazırlanması işləri yerinə yetirilib. Kartoqrafiya işləri üzrə 967 adda 41 660 nüsxə tematik xəritə və topoxəritə tərtib edilərək nəşr olunub. Azərbaycan Respublikasının Milli Ensiklopediyasına daxil olan xəritələrin, əhali, bitki örtüyü, iqlim, oroqrafiya, nəqliyyat, iqtisadi rayonlaşdırma, zoocoğrafi, torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi, ümumcoğrafi, Türk dünyası, Azərbaycan Səfəvi dövləti, Dünyanın siyasi, fiziki və yarım kürələrin fiziki, Bakı şəhərinin Pirallahı, Xəzər, Suraxanı və Sabunçu rayonlarının, Azərbaycanlılara qarşı ermənilərin törətdikləri soyqırımlar (1918-1920-ci illər), ermənilərin

³³ <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=88321>

³⁴ <http://eco.gov.az/az/805-illik-hesabat>

Abşeron yarımadasında törətdikləri soyqırımlar, Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilər və Azərbaycanlılara qarşı erməni təcavüzünün nəticələri (1948-1953; 1988-1993-cü illər) xəritələri elektron formatda hazırlanaraq nəşr edilib³⁵.

2015-ci ildə ETSN-in ətraf mühitin qorunmasına yönəlik səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyəti, həmçinin beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində də uğurla davam etdirilib. Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində görülmüş işlərlə aşağıdakı linglərdə geniş məlumatlar verilmişdir. Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində 2015-ci ildə görülmüş işlər barədə geniş məlumatlar Əlavə 2-də verilmişdir.

Qiymətləndirmə: *Konsepsiyada nəzərdə tutulan bu fəaliyyətlərin icrası ilə bağlı mühüm işlər görüldü və tam icra qeydə alınıb ona görə də öhdəliklərin icrası vəziyyəti 3 balla qiymətləndirilmişdir.*

---

³⁵ Yenə orada.

5. MONİTORİNG SƏFƏRLƏRİNİN XÜLASƏSİ

Hesabatın hazırlanması zamanı Konsepsiyanın 8-ci istiqamətinin icrası üzrə rəsmi məlumatların yerində yoxlanılması məqsədilə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə 4 monitorinq səfəri edilmişdir. **İlkin olaraq 30 iyul -1 avqust 2016-cı il tarixində** Oğuz və Zaqatala rayonlarına səfər edilmişdir. Səfərdə məqsəd hər iki rayonda həyata keçirilmiş içməli su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması işlərinin müstəqil monitorinqinin həyata keçirilməsi olmuşdur.

Oğuz rayonunda içməli su təchizatı sisteminə - anbarlara, laboratoriyalara, magistral və küçə, məhəllə su xətlərinə baxış zamanı hər hansı nöqsan aşkar olunmayıb. Suyun rezervuarlarda normalara uyğun saxlandığı, təmizləndiyi, anbarların ərazisinin mühafizə olunduğu, suyun təzyiqinin normallaşdırıldığı müşahidə olunub.

Oğuzda tullantı sularının təmizləyici qurğularının işinə baxış zamanı sistemin qüsursuz işlədiyi, yağış sularının, məişət və sənaye-istehsalat tullantılarının normadan artıq öçülü tullantılardan (birinci mərhələdə iri barmaqlıqlar ikinci mərhələdə xırda barmaqlıqlar vasitəsilə), yağlardan və lildən təmizləndiyi, texnoloji proseslərin tələblərinə tam əməl olunaraq durulduğunu, qumdan keçirildiyi, bakteriya və mikrobların həcmnin tənzimləndiyi, ultrabənövşəyi şüalardan keçirildiyi müşahidə olunub. Hazırda təxminən gündəlik min kubmetrdən artıq tullantı suları müxtəlif kimyəvi, mexaniki prosedurlardan keçirilib təmizlənərək tam şəffaf hala salındıqdan sonra çaya axıdılır ki, bu da suvarma suyunun standartlarına tam uyğundur. Monitorinq qrupu təsadüfi seçmə yolu ilə Oğuz şəhərinin müxtəlif ərazilərində səhər sakinlərinin içməli su təchizatı və kanalizasiya sisteminin necə işləməsi ilə bağlı rəyini öyrənib. Qısa müsahibəyə cəlb olunanlar həm içməli suyun təchizatından, həm də kanalizasiya xitmətindən razılıqlarını bildirib, içməli suyun kəsintisiz 24 saat verildiyi faktını təsdiqləyib və suyun keyfiyyətindən narazılıqlarının olmadığını bildiriblər.

Zaqatala rayonunda içməli su təchizatı sisteminə - anbarlara, laboratoriyalara, magistral və küçə, məhəllə su xətlərinə baxış zamanı hər hansı nöqsan aşkar olunmayıb. Suyun rezervuarlarda normalara uyğun saxlandığı, mütəmadi laborator müayinələrdən keçirildiyi, təmizləndiyi, anbarların mühafizə olunduğu, suyun təzyiqinin normallaşdırıldığı müşahidə olunub.

Zaqatalada tullantı sularının təmizləyici qurğularının işinə baxış zamanı hər hansı ciddi nöqsan aşkar olunmayıb (yalnız bir qurğuda xırda sızma müşahidə edilib), qurğuların işlədiyi, yağış sularının, məişət və sənaye-istehsalat tullantılarının normadan artıq öçülü tullantılardan (birinci mərhələdə iri barmaqlıqlar, ikinci mərhələdə xırda barmaqlıqlar vasitəsilə), yağlardan və lildən təmizləndiyi, texnoloji proseslərin tələblərinə tam əməl olunaraq durulduğunu, qumdan keçirildiyi, bakteriya və mikrobların həcmnin tənzimləndiyi, ultrabənövşəyi şüalardan keçirildiyi müşahidə olunub.

İkinci səfər 03-04 2016-cı il tarixində ETSN-nin Göygöl Meşə Mühafizəsi və Bərpası Mərkəzinə olmuşdur. Mərkəzin rəhbəri Aslan Vəliyev və baş meşəbəyi Sahib Həsənovin iştirakı ilə görülən işlərə baxış keçirilmişdir. 2014-cü ildə 20 ha ərazidə palıd toxumu səpilib ki, bu da 66 600 ağacın əkilməsi deməkdir. Elə həmin il Göygöl rayonu ərazisinə daxil olan meşə ərazilərində göyrüş, qoz, akasiya ağacları əkilib. Təkcə 2014-cü ildə 35-40 ha ərazidə əkin və səğin işləri yerinə yetirilib. Tınglər

Gədəbəy rayonundan və Lənkəran şəhərindən gətirilib. Direktorun verdiyi məlumata görə, 2015-ci ilin payızında 40 ha və 2016-cı ilin yazında 40 ha ərazidə 4 ton palıd toxumu əkilib. Qey edək ki, 1 kq-da 105 ədəd palıd toxumu olur. Toxumların əkilməsi üçün hər hektarda 3 min çala qazılıb. Toxumlar Tərtər

rayonunun Xoruzlu kəndindən gətirilib. Mərkəzin təmsilçiləri nə üçün ting deyil, toxum əkilməsinə də aydınlıq gətiriblər. Onların sözlərinə görə, ərazi suvarılan olmadığından ağacların ting şəkilində əkilməsi istənilən nəticəni vermir. Meşələrin kiçik və iri buynuzlu mal-qara tərəfindən otarılmasının qarşısının alınması üçün 800 ha-dan artıq ərazini əhatə edən meşəyə 35 km-lik çəpər çəkilib. Əkin işləri ilə yanaşı meşələrin qırılmasının qarşısının alınması məqsədi ilə maarifləndirmə tədbirləri də həyata keçirilib. 2013-2016-cı illərdə dəfələrlə Göygöl rayonunun Sarısu, Qarabulaq, Toğanalı, Aşıqlı, Üçbulaq, Zurnabad, Mollacəlilli, Hacıkənd, Yeni Zod yaşayış məntəqələrində maarifləndirmə tədbirləri təşkil olunub.

Görüşdən sonra Mərkəzin direktorunun və əməkdaşlarının iştirakı ilə bərpa məqsədi ilə əkin həyata keçirilmiş meşə ərazilərinə və palıd tinglərinin yetişdirildiyi təsərrüfata baxış keçirilib. Monitoring qrupu üzvləri ərqazidə müşahidələr aparıb, məlumatlar toplayıb və toplanmış məlumatların obyektivliyini təsdiq etmək üçün foto şəkillər çəkiblər.

Üçüncü səfər 09-10 sentyabr 2016-cı il tarixində Ələt- Salyan şosesinin hər iki tərəfində salınmış yaşıllıq zolağının faktiki vəziyyətinin, Salyan rayonunun Xıdırlı kəndində yerləşən Dəniz Suyunun Duzsuzlaşdırılması Kompleksinin, Şirvan kollektorunun suyunun duzsuzlaşdırılması məqsədilə tikilmiş Duzlu suyun təmizlənməsi qurğularının (2 ədəd), Bağlı qrunt şəraitində örtülü kök sistemli tinglik idarəsinin işinin monitoringi məqsədilə həyata keçirilib.

Monitoring qrupu 9 sentyabrda işinə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) tabeliyindəki Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu ASC-nin 4 saylı Yaşıllaşdırma İdarəsinin qulluq etdiyi Ələt-Astara magistral avtomobil yolunun hər iki tərəfində salınmış meşə zolağının monitoringi ilə başlayıb Monitoring zamanı idarənin rəisi Tural Məmmədov monitoring qrupunu müşayiət edib. Monitoring qrupu 88 nəfər işçisi olan idarənin 440 hektarda saldıqı və qulluq etdiyi meşə zolağının təsadüfi seçmə yolu ilə 4 ayrı hissəsində monitoring aparıb, ağacların əkilməsi, damcılı suvarmanın, ağaclara aqrotexniki qulluğun olunması, cərgələrarası şumlama, malalama, cərgələrin əlaqə otlarından təmizlənməsi, ağacların gövdə ətrafının bellənməsi, onlara gübrə verilməsi, ağacların vaxtında budanması və nisbətən böyük ağacların gövdələrinin əhənglə rənglənməsi vəziyyətini müşahidə edib. Monitoring zamanı hər hansı neqativ hala rast gəlinməyib, sadalanan komponentlər üzrə işlərin vaxtında və keyfiyyətlə yerinə yetirilməsi, damcılı suvarma sisteminin işlək vəziyyətdə olması qeydə alınıb.

Sonra 4 sayılı Yaşıllaşdırma İdarəsinin nəzdindəki 2 ədəd Duzlu suyun təmizlənməsi qurğusuna baş çəkilib. “Şirvan” kollektoru üzərində qurulmuş hər iki qurğunun işlək vəziyyətdə olması, kollektordan götürülən suyun (duzluluq 4%) çökdürüldükdən, qum və kağız filtrləri vasitəsilə təmizləndikdən və membranlardan keçirilərək duzsuzlaşdırıldıqdan sonra xüsusi nasosların köməyiylə yolboyu 440 hektarda salınmış meşə zolağının suvarılması üçün istifadə olunması müşahidə edilib. Qeyd olunub ki, 2016-cı ilin yazında işə salınmış ikinci sutəmizləyici qurğunun istehsal gücü gündə 2500 kubmetrdir.

Monitorinqin ikinci günündə - 10 sentyabr 2016-cı il tarixində Salyan rayonunun Xıdırlı kəndində yerləşən Dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması Kompleksinin işi monitorinq edilib. Kompleksin direktoru Qabil Teymurovun verdiyi məlumata görə, zavodda iki xətt var, istehsal gücü 2000 kubmetrdir. Birinci xətt 2013-cü ildə, ikinci xətt isə 2016-cı ildə işə salınıb. Zavod duzsuzlaşdırmaq üçün suyu (duzluluq 13%) 12 km məsafədə yerləşən Xəzər dənizindən götürür. Suyun əvvəlcə Kompleks ərazisində yerləşən 30 000 kubmetrlik tutumu olan gölə doldurulduğu, sonra 200 kubmetrlik və 500 kubmetrlik anbarlara vurulduğu, daha sonra qum, bazaltdan keçirildiyi, filtrlər vasitəsilə 5 mikrondan böyük olan tullantılardan təmizləndiyi, alınan şəffaf duzlu suyun sonuncu mərhələdə membranlar vasitəsilə duzsuzlaşdırıldığı, qatı duzlu suyun (ümumi həcm 55%-i) yenidən xüsusi anbarlara, ordan isə dənizə qaytarıldığı, duzsuzlaşdırılan suyun isə əvvəlcə tutumu 500 kubmetr və 400 kubmetr olan anbarlara doldurulduğu, yekunda xüsusi nasoslar vasitəsilə suvarmaya sərf olunduğu monitorinq qrupu tərəfindən müşahidə edilib. Zavodda duzsuzlaşdırılan suyun kiçik bir hissəsinin içmək üçün tam yararlı vəziyyətə gətirildiyi, mineralaşdırıldığı qeydə alınıb. Zavod ərazisində yerləşən inzibati idarə binasında zavodun işçiləri tərəfindən həmin sudan içmək üçün istifadə olunduğu da təsbit olunub.

Monitorinq qrupu öz işini Salyan rayonu ərazisində salınmış tingçilik təsərrüfatının işinin monitorinqi ilə başa çatdırıb Bağlı qrunut şəraitində örtülü kök sistemli tinglik idarəsinin direktoru Əvəz Abbasov monitorinq zamanı qrupu müşayiət edib və müşahidə zamanı yaranan sualları cavablandırıb. Tingçilik təsərrüfatında xüsusi şəraitdə zirinç, Suriya qızılgülü, daş sarmaşığı, Arizona sərvə, Şərq tuyası, hind yasəmənə, Eldar şamı, Xan çınarı, əncir, tut, göyrüş, ağcaqayın, akasiya, badam, nar, qarağac və digər ağac və bəzək kollarının toxumdan və tingdən istifadə olunaraq böyüdüldüyü müşahidə olunub. Tingçilik təsərrüfatında xüsusi isitmə qurğularının, böyütmə sahələrinin, dibiçək və örtüklərin olması da izlənilib.

Dördüncü səfər 13-14 sentyabr 2016-cı il tarixində Ələt- Hacıqabul şosesinin hər iki tərəfində salınmış yaşıllıq zolağı və Sabirabad rayonunun Şıxbabalı, Osmanlı, Qaratoğay və Axtaçı Muğan kəndlərində yerləşən sutəmizləyici qurğuların, kənddaxili bulaqların (kaçalka) faktiki vəziyyəti monitorinqi məqsədilə təşkil olunub.

Monitorinq qrupu işinə 13 sentyabr 2016-cı il tarixində Ələt-Hacıqabul magistral avtomobil yolunun hər iki kənarında salınmış meşə zolağının monitorinqi ilə başlayıb. Monitorinq qrupu 76 nəfər işçisi olan idarənin 632 hektarlıq sahədə saldığı və qulluq etdiyi meşə zolağının təsadüfi seçmə yolu ilə 4 ayrı hissəsində monitorinq aparıb, ağacların əkilməsi, damcılı suvarmanın, ağacları aqrotexniki qulluğun olunması, cərgələrarası şumlama, malalama, cərgələrin əlaq otlarından təmizlənməsi, ağacların gövdə

ətrafının bellənməsi, onlara gübrə verilməsi, ağacların vaxtında budanması və nisbətən böyük ağacların gövdələrinin əhənglə rənglənməsi vəziyyətini müşahidə edib. Monitoring zamanı hər hansı neqativ hala rast gəlinməyib, sadalanan komponentlər üzrə işlərin vaxtında və keyfiyyətlə yerinə yetirilməsi, damcılı suvarma sisteminin işlək vəziyyətdə olması qeydə alınıb. Monitoring zamanı İdarənin daxili imkanları hesabına, əlavə büdcə vəsaiti xərclənmədən tingçilik təsərrüfatı yaradıldığı faktı qeydə alınıb. Təsərrüfatda toxumdan və tingdən müxtəlif ağacların əkildiyi müşahidə olunub. Təsərrüfatda 100 mindən artıq zeytun tinginin, 10 minə qədər digər ağacların (akasiya, nar, göyrüş, ərək və sair) böyüdüldüyü izlənilib.

Monitoringin ikinci günü Sabirabad rayonunun 4 kəndində (Şıxbabalı, Osmanlı, Qaratoğay və Axtaçı Muğan) kanal suyunun içməli vəziyyətə gətirilməsi məqsədilə qurulmuş sutəmizləyici qurğuların işi monitoring edilib. Monitoring prosesində ETSN-nin tabeliyindəki Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu ASC-nin “Kür-Arazboyu və digər yaşayış məntəqələrində istifadə olunan içməli suyun ekoloji standartlarına nəzarət və təminat Mərkəzinin Hacıqabul-Sabirabad Regional İdarəsinin istismar bölməsinin baş mütəxəssisi Əlipənah Fətullayev monitoring qrupunu müşayiət edib. Qurğuların hamısının saz vəziyyətdə olduğu və monitoring zamanı suyun fasiləsiz verilməsi faktı qeydə alınıb.

Monitoring zamanı yerli sakinlərlə aparılan söhbətlər zamanı suyun keyfiyyətindən razılıq ifadə olunub və onun fasiləsiz verilməsi faktı içməli suyun istehlakçıları tərəfindən təsdiq olunub. Səfərdə İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin Monitoring qrupunu Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin tabeliyindəki Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu ASC-nin “Kür-Arazboyu və digər yaşayış məntəqələrində istifadə olunan içməli suyun ekoloji standartlarına nəzarət və təminat Mərkəzinin direktoru Samir Məmmədov müşayiət edib.

6. NƏTİCƏ

Aparılan monitorinqlər nəticəsində belə qənaətə gəlmək olur ki, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası “Ətraf mühitin qorunması və ekologiya məsələləri” bölməsində ölkədə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan istiqamətlər üzrə görülən işlərlə əsasən ETSN məşğuldur. Dünyada ətraf mühitlə bağlı baş verən ciddi dəyişikliklərə nəzər salsaq görürük ki, ekoloji problemləri həll etmək tək bir nazirliyin işi deyildir. Bu problem o qədər ciddiləşib ki, insanlar, yaşadıkları ölkədən, cəmiyyətdəki yerindən, tutduğu vəzifəsindən asılı olmayaraq hər kəs ekoloji məsələlərlə məşğul olmalıdır.

Monitorinq zamanı yerli icra orqanlarının saytlarında Heydər Əliyevin doğum günü münasibəti ilə keçirilən ağacəkmə aksiyası haqqında məlumatlardan başqa ətraf mühitin qorunması ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması sahəsində gördükləri işlər barədə məlumatlara rastlanmayıb. Bu aksiya artıq uzun illərdir həyata keçirilir. Bu illər ərzində əkilən ağaclardan artıq meşə əraziləri yaranmalı idi. Bu saytlarda əvvəlki illər ərzində əkilən ağacların vəziyyəti ilə bağlı məlumatlar belə yoxdur. İri sənaye və dağ-mədən obyektlərinin fəaliyyəti nəticəsində yararsız vəziyyətə düşmüş torpaqların bərpa, mədən işləri nəticəsində içməli su hövzələrinin çirklənməsi, turizmin və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi nəticəsində ətraf mühitə olan ciddi təsirləri olduğu barədə qeyri-rəsmi mənbələrdə məlumatlar yayılır. Buna baxmayaraq, ölkədəki bəzi aidiyyəti qurumlar bu problemlərə ciddi yanaşırlar.

Azərbaycan az meşə ərazisi olan ölkələrdəndir. Meşələr həm də su mənbəyidir. Meşələrin məhv edilməsi səhrələşmə prosesinə gətirib çıxarır. Bir sıra Avropa ölkələri bu sahədə olan problemi artıq həll ediblər. Onlar hər qırılan meşə ərazilərinin yerinə ikiqat meşə sahəsi əkilir. Meşələr həm də su mənbəyidir. Bir meşə ərazisinin salınması və becərilməsi üçün 25 il vaxt lazım olur. Odur ki, meşələrin necə qiymətli sərvət olduğunu bilmək və onu qorumaq lazımdır.

Son illərdə ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həlli istiqamətində respublikamızda müəyyən işlər görülməkdədir. Azərbaycanda davamlı inkişafı təmin etmək məqsədi ilə ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsinin hüquqi bazası yaradılmışdır.

Buna baxmayaraq əhalinin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində gördüyü işlər ürək açan deyildir. Əhalinin ekoloji maariflənməsinə ciddi ehtiyac duyulur. Ölkə əhalisi hamılıqla ətraf mühit haqqında biliklərə, ekoloji mədəniyyətə, ekoloji tərbiyəyə, ekoloji əxlaqa, ekoloji şüura sahib olmalı və ətraf mühitin vəziyyəti ilə bağlı məlumatlı olmalı və ondan dayanıqlı istifadə barədə elementar biliklərə malik olmalıdır.

7. TÖVSIYƏLƏR

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının “Ətraf mühitin qorunması və ekologiya məsələləri” bölməsinin məqsədi ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaqla yanaşı, ölkənin təbii potensialından istifadə etməklə mövcud resursların səmərəli mühafizəsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsidir. Azərbaycan Respublikasında indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi naminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan

səmərəli istifadə həyata keçirilməsi olduqca vacibdir. Monitorinqin nəticəsi kimi aşağıdakı tövsiyələr verilmişdir:

• **İqtisadiyyatın ekologiyalaşdırılması tədbirlərinin gücləndirilməsi:**

- iqtisadiyyatın ekologiyalaşdırılması - iqtisadiyyatın inkişafı zamanı ekologiyanın qorunması prinsiplərinə ciddi riayət etmək;
- insan sağlamlığı üçün təhlükəsiz əmək şərait yaratmaq;
- ətraf mühitə, təbii ekosistemlərə, həmçinin yeraltı və yerüstü sərvətlərimizə ekoetik münasibətin formalaşdırılması;
- təbiəti tükəndirmək hesabına qazanc əldə edilməsinin qanuniləşdirilməsinə yol verməmək;
- təbiətdən səmərəli istifadə zamanı ekoetikaya əməl etmək (hüquqi, təsərrüfat, etik);
- ölkə iqtisadiyyatının inkişafı zamanı təbiəti qoruyan əsaslara söykənən elmi-texniki bazanın yaradılması və bu istiqamətdə elmi-tədqiqat işlərinin gücləndirilməsi;
- qapalı istehsal sistemlərinin yaradılması;
- istehsal tullantılarının minimuma endirilməsi və ya tamamilə aradan qaldırılması;
- ekoloji kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi;
- ekoloji ərzaq məhsullarının istehsalı;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının emal sənayesinin və saxlanması, daşınması üzrə ekoloji infrastrukturun inkişafı.

• **Alternativ enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi:**

- müəyyən qurğulardan istifadə etməklə sudan, küləkdən, günəşdən, bioloji tullantılardan, dənizin dalğalarından alınan, heç bir tullantısı olmayan enerji resurslarından istifadə edilməsi.

• **Bioloji müxtəlifliyin, əhəmiyyətli komponentlərinin qorunması:**

- bioloji müxtəlifliyin inkişafının təşkilinin təmin edilməsi üçün torpaqların yaxşılaşdırılması, səmərəli istifadəsi və mühafizəsi;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsi;
- meşələrin bioloji müxtəlifliyinin qorunması və səmərəli istifadəsi;
- nadir və məhv olmaq təhlükəsinə məruz qalmış bitki və heyvan növlərinin öz təbii məskənlərindən kənar qorunması və bərpası;
- bioloji müxtəlifliyin qorunması üzrə elmi-tədqiqat işlərinin aparılması;
- əhəlinin ekoloji maarifləndirilməsi və təhsil səviyyəsinin artırılması.

• **Xəzər ekosisteminə antropogen təsirləri azaltmaq və dənizin biomüxtəlifliyinin qorunması:**

- Xəzər ekosisteminə antropogen təsirlərin azaldılması;
- Xəzər dənizinin biomüxtəlifliyinin qorunması;
- hasarlanan sahilyanı ərazilərin sökülməsi;

- Xəzər sahillərində beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli lokal çirkab su təmizləyici qurğuların quraşdırılması;
  - nefttutucu qurğular və avadanlıqların tətbiqi;
  - Xəzər dənizinin zərərli kimyəvi maddələrlə çirklənməsinin qarşısının alınması;
  - əhalinin istifadəsində olan istirahət-rekreasiya zolaqlarının bərpası;
  - sahilyanı ərazilərin məişət tullantıları ilə çirklənməsinin qarşısının alınması.
- **Atmosfer havası:**
    - atmosfer havasının davamlı idarə olunması;
    - atmosfer havasının çirklənməsinin qarşısının alınması.
- **Meşəsalma və bərpa işləri:**
    - yaşıllıqların salınması, becərilməsi, bərpası və artırılması;
    - mövcud yaşıllıqların, meşələrin mühafizəsi;
    - qiymətli ağaclardan ibarət meşə ərazilərinin becərilməsi;
    - ölkədəki pozuq meşələrin bərpa olunması;
    - meşələrin cins tərkibinin yaxşılaşdırılması;
    - meşə ilə örtülü olmayan ərazilərdə yeni meşələrin salınması;
    - respublikanın meşə ilə örtülü sahələrini artıraraq beynəlxalq normalar həddinə çatdırılması;
    - qədim dövrlərdən bu günə qədər gəlib çatmış reliktlə və endem ağac cinslərinin qorunması, mühafizəsi, bərpası və onların yayılma ərazilərinin artırılması;
    - Tuqay meşələrinin bərpası, rekonstruksiya yolu ilə cins tərkibinin yaxşılaşdırılması;
- **Torpaq ehtiyatları:**
    - səhrələşmə proseslərinin qarşısının alınması;
    - iri sənaye və dağ-mədən obyektlərinin fəaliyyəti nəticəsində yararsız vəziyyətə düşmüş torpaqların bərpası;
    - kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan istifadə sisteminin təkmilləşdirilməsi;
    - torpaqların antropogen çirklənməsinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi;
    - torpaq ehtiyatlarının səmərəli idarə olunması.
- **Tullantıların idarə edilməsi:**
    - tullantıların idarə edilməsi sahəsində mütərəqqi üsullardan istifadə;
    - məişət tullantılarının təkrar emalı;
    - tullantıların idarə edilməsi sahəsində əhali arasında maarifləndirmənin gücləndirilməsi;
    - tullantıların çeşidlənməsinə evlərdən başlamalı;
    - bölgələrdən tullantıların Balaxanı Sənaye Parkına daşınmasını təşkili;
    - özəl sektorun tullantıların idarə olunması işinə cəlb edilməsi.
- **Mənzil-kommunal təsərrüfatı sahəsində köklü islahatlar:**
    - ölkə vətəndaşlarının yaşayış sahələrinə olan ehtiyacının ödənməsi;

- güzəştli şərtlərlə mənzilə sahib olmanın təmin edilməsi;
- ölkə vətəndaşlarının ekoloji cəhətdən təmiz, sağlam və əlverişli ərazilərdə yaşamasının təmini;
- güzəştli şərtlərlə mənziltəminatı imkanının yaradılması;
- normalara uyğun olaraq həyətlərin, yaşıllıq zolaqlarının, uşaq meydançalarının yaradılması;
- ölkə vətəndaşlarının ekoloji təhlükəsiz nəqliyyat sistemi ilə təmin olunması.

8. ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1. Atmosfer havasının keyfiyyəti

	2012	2013	2014
<i>Şəhərlər üzrə azot dioksidin (NO₂) orta illik konsentrasiyası, mkq/m³</i>			
<i>Bakı</i>	70	50	60
<i>Gəncə</i>	40	30	30
<i>Sumqayıt</i>	90	90	80
<i>Mingəçevir</i>	40	30	30
<i>Şəki</i>	40	40	40
<i>Şirvan</i>	50	60	60
<i>Naxçıvan</i>	30	30	30
<i>Şəhərlər üzrə kükürd anhidridin (SO₂) orta illik konsentrasiyası, mkq/m³</i>			
<i>Bakı</i>	14	11	11
<i>Gəncə</i>	39	40	38
<i>Sumqayıt</i>	24	28	25
<i>Mingəçevir</i>	13	15	15
<i>Şəki</i>	35	36	36
<i>Şirvan</i>	48	47	48
<i>Naxçıvan</i>	42	48	49

Əlavə 2. Ayrı-ayrı şəhərlər üzrə atmosfer havasının çirklənməsi

	<i>İllər</i>	<i>Atmosfer havasında çirkləndirici maddələrin orta sutkalıq qatılığı, mq/m3</i>			
		<i>Toz (asılı halda olan maddələr)</i>	<i>Kükürd anhidridi</i>	<i>Karbon oksidi</i>	<i>Azot 4-oksidi</i>
<i>Bakı</i>	2012	0.3	0.015	2	0.07
	2013	0.3	0.011	3	0.05
	2014	0.3	0.011	3	0.06
<i>Gəncə</i>	2012	0.2	0.04	-	0.03
	2013	-	0.04	-	0.03
	2014	-	0.04	-	0.03
<i>Mingəçevir</i>	2012	0.2	0.015	3	0.03
	2013	0.2	0.015	3	0.03
	2014	0.2	0.015	3	0.03
<i>Naxçıvan</i>	2012	0.1	0.045	-	0.03
	2013	0.1	0.046	-	0.03
	2014	0.1	0.049	-	0.03
<i>Sumqayıt</i>	2012	-	0.023	-	0.08
	2013	-	0.028	-	0.09
	2014	-	0.025	-	0.08
<i>Şəki</i>	2012	-	0.034	...	0.04
	2013	-	0.036	...	0.04
	2014	-	0.036	...	0.04
<i>Şirvan</i>	2012	-	0.046	-	0.05
	2013	-	0.047	-	0.06
	2014	-	0.048	-	0.06

Əlavə 3. Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində 2014-2016-cı illərdə görülmüş işlər

№	Tarix	Ətraf mühitə dair beynəlxalq səviyyədə görülmüş işlər
1.	22 aprel 2016-cı il	Nyu-Yorkda, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Mənzil (Baş) Qərargahında BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Paris Razılaşmasının imzalanma mərasimi keçirilib. BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Paris Razılaşmasını Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından, Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov imzalayıb.
2.	12 dekabr 2015-ci il	BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına üzv ölkələrin 21-ci konfransında Paris Razılaşması qəbul olunub.
3.	2015-ci il	Aşqabadda keçirilmiş “Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası”nın 5-ci Tərəflər Konfransı zamanı Konvensiya Katibliyinin 2015-ci ildən Azərbaycanda yerləşdirilməsi qərara alınmışdır.
4.	2014-cü il	“Bakı Ekspo Mərkəzi”ndə ətraf mühitin mühafizəsi üzrə 5-ci Yubiley Beynəlxalq “Xəzər: ətraf mühit üçün texnologiyalar” (“CTE 2014”) sərgisi keçirilmişdir
5.	2014-cü il	Azərbaycan Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqına (IUCN) qoşulmuşdur.
6.		Bakı şəhərində “Mərkəzi Asiya və Qafqazda Balıqçılıq təsərrüfatı və akvakultura sahəsində Regional Komissiya”nın 3-cü iclası keçirilmişdir.
7.	2013-ci il	Həştərxanda keçirilən Xəzəryanı ölkələrin dövlət başçılarının IV Sammiti çərçivəsində Xəzəryanı dövlətlərin müvafiq nazirlikləri tərəfindən “Xəzər dənizinin hidrometeorologiyası sahəsində əməkdaşlıq Sazişi” imzalanmışdır.
8.		İran İslam Respublikasına səfər çərçivəsində “Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə İran İslam Respublikasının Yol və Şəhərin İnkişafı Nazirliyi arasında meteorologiya və əlaqədar məsələlərə dair Anlaşma Memorandum”u imzalanmışdır.
9.	2014-cü il 20 fevral	Bakı şəhərində “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Bolqarıstan Respublikası Hökuməti arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır.
10.		Azərbaycanın səyi nəticəsində BMT-nin “Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında Konvensiya”sı (Espoo) çərçivəsində Ermənistan ərazisində yeni nüvə reaktorunun tikilməsi ilə əlaqədar Ermənistan Respublikasının “Espoo Konvensiyası” üzrə öhdəliyini pozduğuna dair qərar qəbul edilmiş və Konvensiyanın icraiyyə komitəsinə məsələnin nəzarətdə saxlanılması, eləcə də aidiyyəti üzrə monitorinq edilməsi barədə mandat verilmişdir.

11.		Azərbaycanda həyata keçirilən neft və qaz layihələrinin icrası ilə əlaqədar Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasına qarşı qaldırılmış iddia əsassız hesab edilərək Azərbaycan tərəfinin öhdəliklərini pozmadığı haqqında Espoo Konvensiyası üzrə qərar qəbul edilmişdir.
-----	--	--